

Evaluatie van de Complementaire Onderwijsaanpak (COA)

Aandacht voor radicalisering in het onderwijs

Evaluatie van de Complementaire Onderwijsaanpak (COA)

Aandacht voor radicalisering in het onderwijs

KBA Nijmegen:

Sanne Elfering

Bianca Leest

Pieter Aalders

Koen Vleugels

Praktikon:

Wendy Nelen

Linde Smits

Nina Esmeijer

Wytse Nienhuis

Nijmegen, september 2017

Wetenschappelijk adviseurs:

Prof. dr. Marcel Lubbers, Radboud Universiteit Nijmegen

Prof. dr. Ron Scholte, Praktikon & Radboud Universiteit Nijmegen

KBA Nijmegen | Praktikon

Deze rapportage is geschreven ten behoeve van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, onder auspiciën van een begeleidingscommissie, met daarin vertegenwoordigd het ministerie van Veiligheid en Justitie (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid), ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Daarnaast zijn Stichting School en Veiligheid en de Expertise-Unit Sociale Stabiliteit hierbij betrokken.

KBA Nijmegen, Praktikon en de begeleidingscommissie danken de betrokken gemeenten en onderwijsinstellingen voor de medewerking bij deze evaluatie.

Projectnummer: 2017.712

© 2017 KBA Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het Kenniscentrum Beroepsopleiding Arbeidsmarkt te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	v
1 Inleiding	1
1.1 Aanleiding onderzoek	1
1.2 Leeswijzer	1
1.3 De Complementaire Onderwijs Aanpak	2
1.4 Interventies om radicalisering tegen te gaan	4
1.5 Onderzoeksvragen en onderzoeksopzet	6
2 De aanpak van radicalisering bij de gemeenten	9
2.1 De organisatie van de radicaliseringsaanpak bij gemeenten	9
2.2 De samenwerking met de scholen	12
2.3 De ondersteuningsbehoefte bij scholen volgens de gemeenten	14
2.4 De toegevoegde waarde van de COA volgens de gemeenten	16
3 Bewustzijn scholen rol radicaliseringsproblematiek	18
3.1 Scholen en de sociale kaart van de gemeenten	18
3.2 Maatschappelijke rol scholen	20
3.3 Ondersteuningsbehoefte volgens de scholen	22
4 Aanpak radicalisering op de scholen	25
4.1 Opzet van de training radicalisering	25
4.2 Ervaringen met de training	26
4.3 Radicalisering op scholen in de praktijk	31
4.4 Leerlingenaanbod radicalisering	33
4.5 Evaluatie training door SSV	36
5 De toekomst van de COA	38
5.1 Borging van de verkregen kennis	38
5.2 De insteek via de gemeenten	39
5.3 De behoeften in de toekomst	40
6 Conclusies en aanbevelingen	44
6.1 De conclusies	44
6.2 De aanbevelingen	47
Literatuur	50
Bijlage 1 – Onderzoeksvragen	51
Bijlage 2 – Uitrol COA van gemeenten naar scholen	53

Managementsamenvatting

Middels de Complementaire Onderwijsaanpak (COA) zet de overheid in op de gerichte ondersteuning van onderwijsinstellingen en -professionals in 18 geprioriteerde gemeenten bij het tegengaan van radicalisering. Het zwaartepunt in de COA ligt bij het proactief aanbieden van een training voor docenten en ander onderwijspersoneel in po-, vo-, en mbo-scholen in gemeenten waar de problematiek van radicalisering het meest nijpend is. Deze training richt zich op het signaleren van, melden van en omgaan met radicalisering bij leerlingen, wordt verzorgd door Stichting School en Veiligheid (SSV) en is tot stand gekomen met input van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS). Uitgangspunt is dat de gemeente goed op de hoogte is van de lokale situatie en de omstandigheden op scholen. Derhalve is de gemeente in de COA de primaire ingang bij het benaderen van scholen.

De COA is complementair aan het al bestaande ondersteuningsaanbod dat door OCW wordt bekostigd en via SSV wordt uitgevoerd. De COA komt voort uit het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme. Dit Actieprogramma is een brede integrale aanpak van het jihadisme in het bijzonder en radicalisering in het algemeen, die niet alleen de harde kern van jihadisten bestrijdt maar die ook verspreiding van gewelddadig gedachtengoed beoogt tegen te gaan. De COA is medio 2015 van start gegaan en wordt eind 2017 afgerond.

De opzet van de evaluatie

De evaluatie dient inzicht te geven in de mate waarin de COA heeft bijgedragen aan het tegengaan van radicalisering en in de mate waarin de aanpak voor verbetering vatbaar is.

De volgende onderzoeksvragen zijn hieruit voortgekomen:

- Vraag 1: Hoe pakt de samenwerking binnen het lokale netwerk (gemeenten) uit?
- Vraag 2: In welke mate zijn onderwijsinstellingen zich bewust van hun rol in de (lokale) radicaliseringsproblematiek?
- Vraag 3: In welke mate ondersteunt de COA onderwijsinstellingen bij het signaleren, duiden en omgaan met extremisme en radicalisering op scholen?
- Vraag 4: In hoeverre is de COA voor verbetering vatbaar?
- Vraag 5: In welke mate draagt de huidige opzet van de COA bij aan de doelstelling van het Actieprogramma Aanpak Jihadisme?

De kern van de evaluatie bestaat uit semi-gestructureerde interviews, afgenomen bij acht gemeenten (o.a. dossierhouder radicalisering) en bij 24 scholen (deelnemers training en beleidsmedewerkers). Daarnaast is gesproken met enkele relevante stakeholders en experts en wordt in dit rapport een evaluatieformulier besproken, dat is ingevuld door deelnemers aan de training.

De samenwerking binnen het lokale netwerk (gemeenten)

Een groot deel van de gesproken gemeenten heeft uitgebreid beleid op het gebied van de radicaliseringsproblematiek. Meestal gaat het om signalering, interventie en preventie. Ze werken hierbij samen met een breed scala aan lokale partners, zoals politie, reclassering, GGD, maatschappelijke organisaties en moskeebesturen. De gemeenten zien een groeiende bewustwording

van het radicaliseringsprobleem bij de lokale partners en daarmee een groeiende behoefte aan trainingen en ondersteuning bij het omgaan met radicalisering.

Scholen maken volgens de gesproken gemeenten geen deel uit van het lokale netwerk en zijn niet betrokken bij het radicaliseringsbeleid en de casusbesprekingen. Wel zien de gemeenten voor scholen een – belangrijke – rol bij de preventie van radicalisering in de vorm van het wegnemen van voedingsbodems voor radicalisering en het vroegtijdig signaleren van mogelijk radicaliserend gedrag. Hierbij sluit de training van de COA goed aan. Gemeenten geven aan dat ze veel moeite hebben moeten doen om scholen deel te laten nemen. Genoemde redenen hiervoor zijn dat radicalisering op veel scholen niet herkend wordt, dat radicalisering op scholen een relatief klein probleem is (vergeleken met andere maatschappelijke problemen), en dat scholen niet met radicaliseringsproblematiek geassocieerd willen worden.

De gemeenten zien de COA niet als onderdeel van de lokale aanpak en de COA heeft niet geleid tot meer inzicht in of kennis over het lokale netwerk ten aanzien van de radicaliseringsproblematiek. Wel heeft de COA de gemeenten de mogelijkheid geboden om de rol van de scholen in de preventieve aanpak te vergroten en in een aantal gemeenten heeft de COA geleid tot meer samenwerking van de gemeente met de scholen.

In de meeste gemeenten lijkt de lokale aanpak van radicalisering geborgd, mede door het beleggen van de verantwoordelijkheid bij een dossierhouder en door het opnemen van de radicaliseringsaanpak in de gemeentelijke structuren. Deze borging is echter niet gerealiseerd door de COA. Hoe duurzaam de bestaande borging überhaupt is, is de vraag, omdat enkele gemeenten betwijfelen of de huidige aanpak kan worden voortgezet als de versterkingsgelden ophouden. Van enige borging van de COA is verder geen sprake. De meeste gemeenten zien de COA uitsluitend als een training die aan de scholen wordt aangeboden, waarbij zij zelf een faciliterende rol hebben.

Bewustzijn van scholen voor de eigen rol in de (lokale) radicaliseringsproblematiek

Scholen zijn zich bewust van hun rol in het bieden van sociale veiligheid, welke naast radicalisering bestaat uit veel onderwerpen zoals (cyber)pesten en loverboys. In de regel hebben scholen interne afspraken, procedures, overleggen of zorgteams waarin docenten met vragen of vermoedens ten aanzien van radicalisering terecht kunnen. Dit zijn al bestaande veiligheids- en zorgstructuren. Omdat de meeste zorgvraagstukken meer frequent voorkomen dan radicalisering, besteden scholen daar eerder aandacht aan.

Scholen en docenten zien een rol voor zichzelf als het gaat om de preventie en signalering van radicalisering. Urgentiebesef komt echter meestal pas als daadwerkelijk sprake is (geweest) van een incident op de school. Er is vaak geen duidelijke preventieve aanpak. Schoolbesturen lijken de urgentie bovendien iets minder te voelen dan docenten en ander onderwijspersoneel dat direct te maken heeft met leerlingen. Volgens de meeste scholen heeft de COA bijgedragen aan bewustwording. Deelnemers aan de training scoren desgevraagd hun bewustzijn van de radicaliseringsproblematiek voorafgaand aan de training flink lager dan erna.

De mate waarin scholen bekend zijn met de lokale sociale kaart verschilt sterk. In de meeste gemeenten weten de scholen bij wie ze moeten zijn in geval van een melding en heeft de training

ertoe bijgedragen dat deze structuren nog duidelijker en bekender zijn geworden. Bij enkele scholen is de COA de eerste aanraking met de meldingsstructuur binnen de gemeente. Deze meldingsstructuur is overigens in iedere gemeente anders ingericht.

De aandacht voor radicalisering heeft op geen van de gesproken scholen een structureel karakter en hangt meestal af van actuele gebeurtenissen die gerelateerd zijn aan radicalisme. Borging van de aandacht voor radicalisering vindt dus niet plaats in het curriculum en bij de meeste gesproken scholen ook niet in het schoolveiligheidsplan. De initiatieven voor leerlingen om aandacht te geven aan de radicaliseringsproblematiek, zoals Jihad de voorstelling, zijn bij enkele scholen bekend, maar het was bij geen enkele school bekend dat deze initiatieven ook onderdeel zijn van de COA.

Ondersteuning van de COA volgens scholen bij het signaleren, duiden en omgaan met extremisme en radicalisering op scholen

De door ons gesproken scholen zijn tevreden over de training, met name over de mogelijkheid tot maatwerk. De ondersteuningsbehoefte van de scholen bestaat vooral uit een combinatie van kennis en praktische vaardigheden ten aanzien van de problematiek. Het gaat om een stevigere basis voor de signalering van mogelijke radicalisering en handvatten voor het voeren van een gesprek met een leerling die zorgwekkend gedrag vertoont en het aangaan van moeilijke onderwerpen in de klas.

Over het algemeen vinden de deelnemers de training een goede afwisseling van actieve en passieve momenten. Het met elkaar uitwisselen van casussen en ervaringen wordt als positief beschouwd. Ook zijn de deelnemers positief over hetgeen ze leren in de training, met name het signaleren en duiden van radicalisering. Ze voelen zich beter in staat om signalen te herkennen, hebben meer inzicht in de verschillende fasen van radicalisering, en weten beter waar ze intern en extern hun melding moeten neerleggen. Het omgaan met radicaliserend en polariserend gedrag lijkt minder goed bereikt dan het signaleren en duiden. Zo geven deelnemers aan nog steeds moeite te hebben met het aangaan van een moeilijk gesprek, zowel met een individuele leerling als in de klas. Ook het weerbaar(der) maken van jongeren blijft een aandachtspunt.

In enkele gevallen heeft de training geleid tot een externe melding van een leerling die potentieel radicaliserend gedrag vertoont, en soms juist tot het besef dat vertoond gedrag door leerlingen minder zorgwekkend is dan gedacht.

Verbeteringsmogelijkheden COA en aanbevelingen

Uit de gesprekken maken we op dat de meeste scholen behoefte hebben aan het herhalen van de stof die tijdens de training is behandeld. Het aantal radicaliserende leerlingen is volgens deze scholen klein, waardoor men er weinig mee in aanraking komt en de kennis en alertheid na de training relatief snel wegzakken. Een periodieke herhaaltraining, een nieuwsbrief of lesbrieven zouden daarom welkom zijn.

Daarnaast is verbreding wenselijk van de inhoud van de training naar polarisatie en andere onderwerpen die te maken hebben met sociale veiligheid. Dit kan een positief effect hebben op de deelnamebereidheid van scholen. Naast verbreding kan het meer expliciet plaatsen van de training in de bredere context van het sociale veiligheidsbeleid van scholen ook een positief effect

hebben op de deelnamebereidheid. Scholen krijgen namelijk van verschillende kanten een heel divers aanbod aan trainingen en lesmateriaal inzake allerlei thema's die onderdeel zijn van sociale veiligheid, zonder duidelijke samenhang. Daarbij is het wel belangrijk ervoor te waken dat het thema niet wordt ondergesneeuwd door thema's die meer aandacht krijgen van scholen vanwege het grotere aantal leerlingen dat met de problematiek te maken heeft. De radicaliseringsproblematiek is wellicht klein in aantallen casussen, maar kan een grote maatschappelijke impact hebben. Tot slot kan ook het expliciet plaatsen van het leerlingenaanbod van de COA in deze brede context een positief effect hebben. De meerwaarde van het leerlingenaanbod voor de COA is vooralsnog onduidelijk en onbekend bij gemeenten én scholen en zou kunnen verbeteren door het verband met de training te versterken of te benadrukken.

Een ander belangrijk aandachtspunt is de borging. Hiervan lijkt vaak geen sprake te zijn. In dit kader is vaak genoemd dat er aandacht voor radicalisering zou moeten zijn in het veiligheidsplan van scholen. Een mogelijkheid daartoe is wellicht door daar in de training, in de intake of in het nagesprek aandacht aan te besteden.

Specifiek voor de gemeenten geldt dat zij worstelen met hun positie richting de scholen en hun handelingsmogelijkheden daarbij. In hun ervaring kunnen ze weinig invloed uitoefenen op de scholen en dat maakt het lastig om de scholen mee te nemen in de preventieve aanpak van radicalisering. Het kan helpen om de gemeenten daarin meer handvatten te geven.

Bijdrage van de COA aan de doelstelling van het Actieprogramma Aanpak Jihadisme

Het Actieprogramma Aanpak Jihadisme beoogt een integrale aanpak van radicalisme, waarbij iedere partij die kan bijdragen aan het tegengaan van radicalisme ook daadwerkelijk een rol gaat spelen. Dit geldt ook voor het onderwijsveld. Op basis van de bevindingen kunnen we voorzichtig vaststellen dat de COA heeft bijgedragen aan de doelstellingen van het Actieprogramma door de positieve bijdrage aan de bewustwording bij scholen als het gaat om hun rol en mogelijkheden in de radicaliseringsproblematiek en bij de gemeenten als het gaat om de rol die zij scholen kunnen geven in de radicaliseringsproblematiek. De training heeft tevens bijgedragen aan de mate waarin scholen en onderwijsprofessionals handelingsperspectief hebben gekregen bij het signaleren van en omgaan met (potentiële) radicalisering.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding onderzoek

“Kwetsbare jongeren kunnen vatbaar zijn voor de meest extreme of radicale meningen in hun omgeving. Het is ongelofelijk belangrijk dat ze gezien worden door betrokken leraren, jongerenwerkers en hulpverleners. Deze professionals krijgen vroeg of laat ook te maken met polarisatie en extremisme. Zij moeten hun werk zo goed mogelijk kunnen doen en daarom moeten we hen helpen: met informatie, met een luisterend oor en een gedeelde visie. Zo kunnen we er samen voor zorgen dat jongeren hun plek vinden – en willen vinden – in onze samenleving.” Dit zegt minister Bussemaker in een nieuwsbericht van 29-05-2017 op Rijksoverheid.nl.

Middels de Complementaire Onderwijsaanpak (COA) zet de overheid in op de gerichte ondersteuning van onderwijsinstellingen en onderwijsprofessionals in 18 geprioriteerde gemeenten bij het tegengaan van radicalisering. De COA is complementair aan het al bestaande ondersteuningsaanbod dat door OCW wordt bekostigd en via de Stichting School en Veiligheid (SSV) wordt uitgevoerd. Dit bestaande ondersteuningsaanbod geldt voor alle scholen in Nederland en bestaat uit trainingen, informatie, ondersteuning op schoolniveau en een helpdesk. De COA maakt gebruik van dezelfde trainingen en hetzelfde ondersteuningsaanbod. Het verschil is dat deze ondersteuning proactief wordt aangeboden aan onderwijsinstellingen in de 18 prioritaire gemeenten, waar de problematiek van radicalisering het meest nijpend is. De COA is medio 2015 van start gegaan en wordt naar verwachting eind 2017 afgerond.

De Ministeries van OCW en SZW en de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) willen een evaluatie van de COA die inzicht geeft in de mate waarin deze heeft bijgedragen aan het tegengaan van radicalisering en in de mate waarin de aanpak voor verbetering vatbaar is. Deze evaluatie is uitgevoerd door KBA Nijmegen en Praktikon, in samenwerking met prof. dr. Marcel Lubbers, hoogleraar Sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en deskundige op het gebied van radicalisering. Voorliggend rapport bevat de resultaten van deze evaluatie.

1.2 Leeswijzer

In het vervolg van dit eerste hoofdstuk lichten we eerst kort de COA toe en gaan we in op dergelijke interventies om radicalisering tegen te gaan. Vervolgens komen de onderzoeksvragen en de onderzoeksofzet aan de orde. De rest van het rapport volgt grotendeels de lijn van de hoofdonderzoeksvragen. Hoofdstuk 2 bevat een beschrijving van de lokale aanpak, waarin de beantwoording van onderzoeksvraag 1 centraal staat. Hoofdstuk 3 gaat nader in op de maatschappelijke rol van scholen in de aanpak van radicalisering (onderzoeksvraag 2), waarna hoofdstuk 4 expliciet ingaat op de ervaringen van de scholen met de training (onderzoeksvraag 3). In hoofdstuk 5 komt de toekomst van de COA aan bod, waarbij we ook stilstaan bij onderzoeksvraag 4. Hoofdstuk 6 bevat conclusies en aanbevelingen.

1.3 De Complementaire Onderwijs Aanpak

De COA komt voort uit het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme, dat ten uitvoer wordt gebracht onder het Ministerie van Veiligheid en Justitie en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Dit Actieprogramma is een brede integrale aanpak van het jihadisme in het bijzonder en radicalisering in het algemeen, die niet alleen de harde kern van jihadisten bestrijdt, maar ook verspreiding van gewelddadig gedachtegoed beoogt tegen te gaan. Het Actieprogramma bestaat uit 38 maatregelen, behorende tot vijf beleidslijnen: (1) risicoreductie, (2) interventie, (3) aanpak radicalisering en maatschappelijke spanningen, (4) sociale media en (5) informatie-uitwisseling en (internationale) samenwerking.

De COA komt voort uit beleidslijn 3 (aanpak radicalisering), maatregel 24 (Ondersteuning onderwijsinstellingen). Deze maatregel 24 in haar totaliteit luidt als volgt:

- Onderwijsinstellingen waarover signalen binnenkomen of waarvan bekend is dat er sprake is van aanwezigheid van mensen in een jihadistisch netwerk, of onderwijsinstellingen die een verzoek doen om hulp in dit kader, worden ondersteund. Experts op dit gebied en vertrouwensinspecteurs van de onderwijsinspectie ondersteunen deze onderwijsinstellingen. Deze instellingen worden geïnformeerd en geadviseerd over de problematiek en de mogelijke aanpak. Het herkennen, het handelen en het eventueel weerbaar maken van kwetsbare jongeren wordt daarmee mogelijk gemaakt.
- Op de portals voor onderwijsinstellingen komt up to date informatie te staan over radicalisering.
- Om actief burgerschap en sociale integratie van leerlingen en studenten te bevorderen, worden onderwijsinstellingen verder ondersteund bij het vormgeven van hun burgerschapsonderwijs.
- Onderwijsinstellingen hebben als algemene taak om burgerschap te stimuleren. De overheid zal maatregelen nemen als bestuurders of andere verantwoordelijken van onderwijsinstellingen publiekelijk terroristische groeperingen ondersteunen.

De COA behoort dus tot het eerste onderdeel van maatregel 24. In de opzet van de COA is expliciet voor de gemeente gekozen als eerste ingang bij het benaderen van onderwijsinstellingen. De verwachting is dat gemeenten goed op de hoogte zijn van de lokale situatie en bijgevolg goed op de hoogte zijn van wat er bij de scholen gebeurt en wat daar nodig is.

Het zwaartepunt in de COA ligt bij het aanbieden van trainingen voor docenten en ander onderwijspersoneel in scholen¹ in het primair onderwijs (po), het voortgezet onderwijs (vo), en het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) in de 18 aangewezen gemeenten. Deze training is ontwikkeld door SSV² samen met de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS)³. De training is in principe beschikbaar voor elke geïnteresseerde school⁴. Scholen bleken echter uit zichzelf weinig gebruik te maken van de training. Vanwege het belang dat de Ministeries van OCW en SZW en de NCTV

1 Voor het hoger onderwijs is het programma Integraal Veilig Hoger Onderwijs (IVHO) beschikbaar gesteld. Daar kunnen ook trainingen worden aangevraagd speciaal voor het hoger onderwijs. Deze ondersteuning wordt parallel aan de COA uitgevoerd en valt niet binnen de scope van deze evaluatie.

2 Stichting School en Veiligheid (SSV) ondersteunt scholen bij het bevorderen van een sociaal veilig klimaat middels informatie, advies en trainingen. De stichting wordt gesubsidieerd door het Ministerie van OCW.

3 De Expertise-Unit Sociale Stabiliteit (ESS) heeft een breed netwerk binnen gemeenten en biedt gemeenten, eerstelijns professionals en diverse groepen in de samenleving praktijkkennis aan over maatschappelijke spanningen.

4 Deelname van scholen buiten de 18 aangewezen gemeenten wordt spoor 1 genoemd en deelname van scholen binnen de COA-gemeenten is spoor 2.

hechten aan de bewustwording bij scholen van de radicaliseringsproblematiek is vervolgens besloten om de scholen actief te benaderen.

Zoals gezegd zijn 18 gemeenten aangewezen, waar de problematiek van radicalisering het sterkst aanwezig is. Dit is gebeurd op basis van signalen en informatie die bekend was bij NCTV, OCW en andere partnerorganisaties. SSV en ESS zijn vervolgens met deze 18 gemeenten in gesprek gegaan, met als doel het in kaart brengen van het lokale netwerk rondom de aanpak van radicalisering. De gemeenten zorgen zelf voor de benadering van de scholen over de COA. Indien een school interesse heeft in de training, vindt vervolgens een gesprek met de betreffende school plaats door een adviseur van SSV, waarin de ondersteuningsbehoefte van de school centraal staat en afspraken worden gemaakt over een trainingsaanbod op maat. De trainingen worden vervolgens gegeven door onderwijstrainers van het Rijksopleidingsinstituut tegengaan Radicalisering (ROR).

De basismodule van de training bestaat uit twee dagdelen. Hierin wordt eerst door oefeningen duidelijk hoe het proces van ideologische bevoegenheid naar radicalisering verloopt. In het tweede deel ligt de nadruk op het oefenen van nieuwe vaardigheden samen met een trainingsacteur en het krijgen van inzicht in de eigen mogelijkheden en grenzen. Belangrijke aspecten van de trainingen zijn de rol van de docent (houding als docent, wat kun je doen bij je groep leerlingen, en wat kun je doen richting een – potentieel radicaliserende – leerling), de meldingskant (weten waar, hoe, en bij wie je het kunt melden als je vermoedt dat een leerling radicaliseert), en borging (aandacht voor en omgang met radicalisering een structurele plaats geven in de school en weten wat ze moeten doen als SSV en de trainer weg zijn). Er zijn nog drie verdiepende modules, gericht op (1) het omgaan met spanningen in de klas, (2) het contact maken met een mogelijk radicaliserende leerling, en (3) bewustwording van de eigen houding en denkbeelden van de docent. De tweede module is gebaseerd op de training van ESS genaamd 'omgaan met extreme idealen'.

In het mbo kan voorafgaand aan de training gekozen worden voor een startbijeenkomst als teaser, om docenten te prikkelen en interesse in de training aan te wakkeren. Daarnaast is er in het mbo de mogelijkheid voor een verdiepende module voor tweedelijnsbegeleiders. Deze module is gericht op personen bij wie docenten terecht kunnen om te overleggen over hoe te handelen bij een mogelijk radicaliserende leerling.

Het idee achter de COA is om een breder perspectief te bieden voor scholen op het gebied van radicalisering. Derhalve bestaat de COA niet alleen uit het trainingsaanbod, maar wordt ook ingezet op het management/bestuur en op leerlingen zelf. De Rijksoverheid ondersteunt verschillende initiatieven, die gericht zijn op het bespreken van radicalisering met leerlingen. Enkel hiervan worden ook gezien als aanvullend ondersteunend aanbod van de COA:

- Jihad de voorstelling, een voorstelling over drie jongeren die vertrekken naar het Midden-Oosten om zich aan te sluiten bij de jihadisten, ligt dicht bij de belevingswereld van jongeren en maakt taboes bespreekbaar.
- De Roadshow Persvrijheid, is gericht op vo-scholen en bedoeld om leerlingen bewuster te maken van persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting. Tijdens de roadshow gaan journalisten, uitgever, en redacteuren in gesprek met leerlingen over persvrijheid. Voorafgaand aan dit gesprek krijgen leerlingen voorbereidende lessen over de functies van nieuws en persvrijheid.
- Het project Newsroom van Stichting Peer Educatie is ook gericht op vo-scholen en richt zich op mediawijsheid om manipulatie en misinformatie in de media te herkennen.

- Radicaal Ideaal, een lespakket van Codename Future voor het mbo. Het lespakket omvat drie lessen over gelijkheid en idealen, inclusief een werkboek voor leerlingen, een handleiding voor docenten, en een docententraining voor het gebruiken van het lesmateriaal en de rol van de docent.

Deze initiatieven zijn ontwikkeld voor landelijk gebruik en het aanbod geldt dan ook niet alleen voor gemeenten en scholen die deelnemen aan de COA.

1.4 Interventies om radicalisering tegen te gaan

In Nederland ziet een kwart van de po-scholen en 40 procent van de vo-scholen bij de eigen leerlingenpopulatie een toenemende segregatie (Grinsven et al., 2017). Veel scholen krijgen vroeg of laat te maken met vragen en dilemma's rondom polarisatie en – soms – radicalisering. Het blijkt ook dat scholen te weinig oog hebben voor docenten en ondersteuners die zich zorgen maken over verontrustend gedrag van leerlingen, hoe ze met deze jongeren in gesprek moeten gaan en hoe ze moeten omgaan met maatschappelijke spanningen die de school binnen komen (Azough, 2017). Er wordt in dat verband gesproken over professionele eenzaamheid en handelingsverlegenheid. Voor onderwijspersoneel zijn diverse trainingen beschikbaar die ondersteuning proberen te bieden in deze problematiek. De training van de COA is er daar één van en richt zich, in tegenstelling tot de andere trainingen, niet alleen op het bieden van kennis en vaardigheden om het proces van radicalisering te herkennen, maar ook op het bieden van een handelingsperspectief voor scholen.

Het zogenaamde trappenhuismodel van Moghaddam (2005) is wellicht de meest bekende beschrijving van het proces van radicalisering. Het onderscheidt een opeenvolgend aantal verdiepingen, die radicaliserende individuen via trappen bereiken, waarbij er na elke opeenvolgende verdieping minder individuen overblijven die de trap naar de volgende verdieping nemen. Dit model vangt aan met een waarneming van (al dan niet daadwerkelijke) achterstelling, waarna een individu poogt het waargenomen onrecht te bestrijden. Bij het ervaren van onmacht of onrechtmatigheid in het bestrijden van het onrecht volgt de trap van het richten van de eigen agressie op andere groepen, waarmee het 'wij-zij' denken wordt versterkt. Op een hogere verdieping volgt versterkte verbinding met een groep of organisatie die de zaak claimt te behartigen ('morele betrokkenheid'). Als de groep (bijvoorbeeld een extremistische organisatie) sterke invloed heeft verkregen op het individu is de volgende verdieping bereikt. Het individu denkt dan stelselmatig categorisch en legitimeert de extremistische organisatie volledig. Op de laatste verdieping is ook geweld gerechtvaardigd om het doel van de groep te bereiken.

Het model is wel bekritiseerd omdat het slecht voorspelt waarom van de individuen die op een verdieping in dezelfde situatie zitten er slechts een deel naar de volgende verdieping gaat. Andere modellen hebben daarom verder gezocht naar zogenaamde 'trigger' situaties die verklaren wat het proces in beweging zet. Veldhuis en Staun (2009), bijvoorbeeld, zoeken macroniveau gebeurtenissen, terwijl Sageman (2008) daarnaast de nadruk legt op persoonlijke ervaringen en de rol van het netwerk (welke mensen komt men tegen die een invloed hebben op het radicaliseringsproces?). Feddes, Nickolson en Doosje (2016) hebben dergelijke triggerfactoren op micro-, meso- en macroniveau geïdentificeerd. Voorbeelden van micro factoren zijn 'aanvaring met autoriteiten', 'schooluitval', 'problemen thuis', en 'directe ervaring met discriminatie'; meso-factoren zijn onder andere het 'verbreken van sociale verbindingen' en het 'ontmoeten van een radicaal

persoon' en als macro-factoren worden genoemd 'oproepen tot geweld' en 'waargenomen aanvallen op de eigen groep'.

De Wolf en Doosje (2010) hebben de verschillende modellen als uitgangspunt genomen om inzichtelijk te maken welke fase in het radicaliseringsproces leidt tot welke signaleringen bij de radicaliserende persoon, welke implicaties daaruit volgen voor deradicaliseringsprogramma's en welke sleutelfiguren vervolgens een rol spelen. Zoals in het Preventienetwerk 'Terrorisme en Radicalisering' wordt geconcludeerd vormen "*leerkrachten en andere jeugdwerkers, religieuze leiders, journalisten, gemeenschapsleiders, wetshandhavers waaronder cipiers en reclasseringsmedewerkers, en beleidsmakers*" de beroepsgroepen die in het bijzonder van belang zijn om radicalisering tegen te gaan (Young e.a. 2013). Gemeenten en scholen worden cruciaal geacht bij de eerste fasen in het voorkomen van radicalisering, net als familie, vrienden en andere sociale relaties. Er wordt wel gesteld dat er behoefte is aan een 'proactieve houding van professionals, die de urgentie onderschrijven'. Ook wanneer individuen al zover zijn geradicaliseerd dat ze zijn opgenomen in een extremistische groep, kunnen leerkrachten en andere professionals nog een belangrijke rol spelen in het deradicaliseren.

Wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van interventies om radicalisering tegen te gaan dan wel deradicalisering te bevorderen, is beperkt. Het is bijzonder lastig om te beoordelen of een interventie het beoogde effect heeft. Toch zijn er de laatste jaren verschillende initiatieven geweest om meer systematisch in kaart te brengen of interventies het beoogde resultaat hebben. Zo hebben Lub en collega's (2011) onderzocht welke interventies op theoretische gronden succesvol zouden kunnen zijn. Zij bestudeerden de kans op succes van interventies door het maken van een overzicht van de effectiviteit van vergelijkbare interventies op andere domeinen. De voornaamste bevindingen zijn dat een interventie om radicalisering tegen te gaan waarschijnlijk een grotere kans van slagen heeft als sprake is van – onder andere – een integrale aanpak (samenhangend hulpverleningsaanbod) en het 'bufferen' van het zelfvertrouwen van jongere, en als peer mediation en contact tussen jongeren met verschillende achtergronden (mits onder bepaalde voorwaarden) onderdeel zijn van de aanpak. Onderzoeksorganisatie RAND (2010) heeft in kaart gebracht welke interventies bestaan en of ze geëvalueerd zijn. Vaak ontbreekt een zorgvuldige evaluatie. RAND stelt dat de vormgeving van een interventie om radicalisering tegen te gaan afhankelijk moet zijn van de fase waarin het radicaliseringsproces zich bevindt.

Het evalueren van interventies om radicalisering tegen te gaan is ook geen eenvoudige zaak. In Nederland heeft Gielen als een van de eersten ingezet op het toetsen van de effectiviteit van verschillende interventies op het gebied van radicalisering en jihadisme (o.a. Gielen, 2010). Daarnaast concludeerden Lub, de Groot en Schaafsma (2011) dat 'weerbaarheidstrainingen' vaak niet het gewenste effect hebben, terwijl contact-interventies en systeembenaderingen (waarbij het sociale netwerk, zoals de school en familie rondom een radicaliserend persoon worden betrokken) dat wel hebben. Gielen en Van Wonderen (2013) concludeerden op basis van eigen evaluatieonderzoek en een overzicht van de (internationale) literatuur dat er tevens meer aandacht moet komen voor de vraag of op basis van alle interventies de voedingsbodem voor radicalisering afneemt. Daarnaast concludeerden zij (Gielen & Van Wonderen, 2013, p 68) "*Deskundigheidsbevordering voor professionals om (de voedingsbodem voor) polarisatie en radicalisering te herkennen, het voorkomen en tegengaan van discriminatie, het bespreekbaar maken van discriminatie en polarisatie, het serieus nemen van meldingen op diverse locaties, aandacht voor overlast van specifieke etnische groepen, en aandacht voor de negatieve toon van het publieke debat over de islam en de multiculturele samenleving, zouden belangrijke pijlers van dat beleid moeten*

zijn.” De COA sluit goed aan bij deze beleidsadvisering, omdat deze interventie zich richt op het bieden van handelingsperspectief voor onderwijsprofessionals.

1.5 Onderzoeksvragen en onderzoeksopzet

De onderzoeksvragen

De evaluatie dient, zoals eerder gezegd, inzicht te geven in de mate waarin de COA heeft bijgedragen aan het tegengaan van radicalisering en in de mate waarin de aanpak voor verbetering vatbaar is.

Dit heeft geleid tot de volgende vier hoofdonderzoeksvragen:

Vraag 1: Hoe pakt de samenwerking binnen het lokale netwerk (gemeenten) uit?

Deze vraag richt zich op de gemeente en het lokale netwerk en hun rol in de aanpak van radicalisering. Hoe ziet dit lokale netwerk eruit (wijkteams, veiligheidshuis, etc.), op welke manier zijn de onderwijsinstellingen hierbij betrokken en welke rol speelt de COA hierbij?

Vraag 2: In welke mate zijn onderwijsinstellingen zich bewust van hun rol in de (lokale) radicaliseringsproblematiek?

Deze vraag richt zich op de maatschappelijke rol van onderwijsinstellingen. Het betreft vragen over het sociale veiligheidsbeleid van scholen en de mate waarin scholen zich bewust zijn van hun (maatschappelijke) rol in en verantwoordelijkheid bij de aanpak van radicalisering.

Vraag 3: In welke mate ondersteunt de COA onderwijsinstellingen bij het signaleren, duiden en omgaan met extremisme en radicalisering op scholen?

Deze vraag richt zich op de ervaringen van de onderwijsinstellingen met de training en ondersteuning van SSV. Voorziet deze training en ondersteuning in een behoefte bij onderwijsinstellingen en onderwijsprofessionals, wat zijn de ervaringen met de training en biedt de training een handelingsperspectief in geval van zorgwekkend radicaliserend gedrag van een leerling?

Vraag 4: In hoeverre is de COA voor verbetering vatbaar?

Vraag 5: In welke mate draagt de huidige opzet van de COA bij aan de doelstelling van het Actieprogramma Aanpak Jihadisme?

Een verdere uitwerking van de hoofd- en subvragen is te vinden in bijlage 1.

De onderzoeksopzet

Het betreft een kwalitatief onderzoek, waarbij is gesproken met in totaal 24 scholen, 8 gemeenten en enkele relevante betrokken partijen en stakeholders. Hieronder lichten we deze onderzoeks-aanpak nader toe.

Interviews experts

Bij aanvang van de evaluatie is gesproken met de volgende relevante betrokken partijen en stakeholders: het ministerie van OCW, het ministerie van SZW, NCTV, ESS, en SSV. Deze interviews waren bedoeld om beleidsinformatie te krijgen, om een basis te creëren voor de evaluatie en een kader voor de gespreksleidraden.

Interviews gemeenten

De kern van het onderzoek bestond uit interviews met deelnemende gemeenten en scholen. Zoveel mogelijk is geprobeerd om scholen te interviewen, die behoorden tot de gemeenten die deelnamen aan de evaluatie, opdat een volledig beeld van de lokale aanpak verkregen werd. Hiertoe hebben we eerst in overleg met SSV en ESS acht van de 18 geprioriteerde COA-gemeenten geselecteerd. Bij de selectie van deze gemeenten is zoveel mogelijk rekening gehouden met geografische spreiding, spreiding naar gemeentegrootte, en mate waarin scholen binnen de gemeentegrenzen wel of geen gebruik maken van de COA. Van de acht gemeenten die uiteindelijk hebben deelgenomen aan de evaluatie, waren twee G4-gemeenten, drie kleinere gemeenten in de Randstad, en twee grote gemeenten en een kleinere gemeente buiten de Randstad. Eén van de twee G4-gemeenten is een gemeente waar de COA niet landde, omdat er al op eigen initiatief veel activiteit – ook met scholen – op het gebied van de radicaliseringsproblematiek was. Deze casus is bewust toegevoegd om een volledig beeld van de behoeften van gemeenten te geven.

Bij de acht gemeenten is vervolgens altijd gesproken met de dossierhouder radicalisering. Bij vijf gemeenten was deze persoon beleidsmedewerker van de afdeling Openbare Orde en Veiligheid. Bij twee gemeenten betrof het een beleidsmedewerker van de afdeling Samenleving en bij één gemeente een beleidsmedewerker van de afdeling Maatschappelijke ontwikkeling. In deze laatste drie gevallen had de betreffende beleidsmedewerker radicalisering in de portefeuille. Bij twee gemeenten was bij het gesprek tevens een beleidsmedewerker van de afdeling Onderwijs aanwezig. Bij één gemeente, waar de dossierhouder van de afdeling Samenleving was, was ook een beleidsmedewerker van de afdeling Openbare Orde en Veiligheid aanwezig.

Interviews scholen

Ten tijde van de start van het onderzoek waren bij 100 scholen in po, vo en mbo zo'n 2.000 mensen getraind. Soms zijn dit bij een school alle docenten, maar soms alleen mentoren of enkele hoofdcoördinatoren, en soms geen docenten maar bijvoorbeeld conciërges. Dat wisselt per onderwijsinstelling. Van deze 100 trainingen hebben ongeveer 72 trainingen plaatsgevonden in het kader van de COA.

Bij de 24 geïnterviewde scholen (zie tabel 1.1) is in ieder geval altijd gesproken met degene die de training binnen de school heeft georganiseerd. Zoveel mogelijk is in dit gesprek ook een directeur, teamleider of een andere leidinggevende betrokken. Daarnaast is zoveel mogelijk gestreefd naar een gesprek met één of meerdere deelnemers aan de training (docenten, ondersteunend personeel). Dit bleek soms niet mogelijk omdat de training nog niet geweest was of bleek lastig vanwege de drukke tijd in het schooljaar (examenperiode).

Tabel 1.1 – overzicht van aantal aan de evaluatie deelgenomen scholen per sector

	po	vo	mbo
beleid	5	10	9
deelnemers	2	5	5
<i>totaal aantal scholen</i>	5	10	9

Om de vergelijkbaarheid van de interviews zoveel mogelijk te waarborgen is gebruik gemaakt van semi-gestructureerde gespreksleidraden. Voorts is de analyse uitgevoerd met Atlas TI, een programma dat de kwalitatieve analyse ondersteunt. Dit draagt bij aan de vergelijkbaarheid van de analyses.

Representativiteit

Bij de interpretatie van de resultaten is het van belang op te merken dat zowel de deelgenomen gemeenten als de scholen geen steekproef zijn van het totale aantal gemeenten en scholen dat deelneemt aan de COA. De gemeenten zijn gekozen in overleg met ESS en SSV. De basis voor de selectie van de scholen was vervolgens de gemeente waartoe de school behoort. Gezien het aantal geïnterviewde scholen (24 van de totaal 72 scholen waar trainingen zijn gevolgd) en de mate van overeenstemming tussen de interviews (uit de analyses bleek dat een verzadigingspunt is bereikt), verwachten we echter dat de resultaten wel een goed beeld geven van de situatie.

Beoordelingsformulieren SSV

Na afloop van de training heeft SSV de deelnemers gevraagd om een beoordelingsformulier in te vullen. Dit formulier is gedurende de looptijd van de COA drie keer gewijzigd, wat gevolgen heeft voor de bruikbaarheid. Bovendien is het formulier niet door iedereen ingevuld. Desalniettemin is de meest recente versie van het beoordelingsformulier door totaal 614 deelnemers ingevuld tijdens 54 trainingen. We gebruiken deze informatie dan ook in het rapport.

2 De aanpak van radicalisering bij de gemeenten

In dit eerste inhoudelijke hoofdstuk staat de aanpak van radicalisering bij de gemeenten centraal. De COA heeft als uitgangspunt dat de gemeente goed op de hoogte is van de lokale situatie en bijgevolg goed op de hoogte is van wat er bij de scholen speelt en wat daar nodig is. Om deze reden is de gemeente in de COA de primaire ingang bij het benaderen van de scholen.

Zoals eerder aangegeven hebben wij acht gemeenten gesproken. De ervaringen van deze gemeenten ten aanzien van de radicaliseringsproblematiek zijn verschillend, ook al zijn ze allemaal prioritair. Zo hebben drie van de door ons gesproken gemeenten volgens eigen zeggen weinig 'directe' radicaliseringsproblematiek, zoals uitreizigers of terugkeerders, en hebben ze weinig casuïstiek. De andere vijf gemeenten zijn omstreeks 2014 gezamenlijk onder begeleiding van de NCTV gestart met een lokale aanpak van de radicaliseringsproblematiek. Enkele van deze gemeenten gaven in het interview aan dat het destijds voor hen een donderslag bij heldere hemel was om te horen dat in de gemeente sprake was van een groot aantal – potentiële – radicalen en zelfs uitreizigers. Tot die tijd was er geen notie van en dus ook geen beleid op het gebied van radicalisering.

Voor de interpretatie van de informatie in dit hoofdstuk is het belangrijk om te benadrukken dat we geen uitspraken kunnen doen over de mate waarin de acht door ons gesproken gemeenten een afspiegeling zijn van de totale 18 COA-gemeenten. In de interviews werd duidelijk dat de situatie en aanpak bij iedere gesproken gemeente anders was en bleek een gemene deler lastig te vinden.

In paragraaf 2.1 beschrijven we eerst kort de interne en de externe organisatie van de radicaliseringsaanpak bij de door ons gesproken gemeenten, gevolgd door de samenwerking van de gemeenten met de scholen in paragraaf 2.2. In paragraaf 2.3 komt de ondersteuningsbehoefte van scholen aan bod en in paragraaf 2.4 de toegevoegde waarde van de COA. Deze beide laatste paragrafen betreffen de visie van de gemeenten. De ondersteuningsbehoefte van de scholen volgens de scholen zelf is beschreven in paragraaf 3.3.

2.1 De organisatie van de radicaliseringsaanpak bij gemeenten

De radicaliseringsaanpak op hoofdlijnen

De door ons gesproken gemeenten hebben allen eigen lokaal beleid ten aanzien van de radicaliseringsproblematiek. Over het algemeen hebben ze hierbij drie doelstellingen: het weerbaarder maken van jongeren, het tegengaan van extremistisch gedachtegoed, en het wegnemen van de voedingsbodem die tot radicalisering en polarisatie kan leiden.

De aanpak van de meeste door ons gesproken gemeenten vertoont in de basis veel overeenkomsten. Het radicaliseringsbeleid bestaat vaak uit drie hoofdlijnen gericht op (1) signalering, (2) interventie, en (3) preventie. De eerste twee beleidslijnen waren de eerste focus toen bleek dat radicalisering in de gemeente een serieus aandachtspunt was. De problematiek was voor enkele gemeenten onvoorzien en de eerste beleidsmatige reactie was ervoor te zorgen dat mensen niet

uitreisden en vervolgens hoe je omgaat met terugkeerders. Bij de tweede beleidslijn, gericht op interventie, gaat het dan ook met name om het nemen van – gerechtelijke – stappen bij potentiële uitreizigers en terugkeerders en/of het in beeld brengen van (potentieel) radicaliserenden in casus overleggen.

De derde beleidslijn bij deze groep gemeenten – preventie – betreft het faciliteren van activiteiten gericht op het voorkomen dat mensen radicaliseren. Hierbij richt men zich dus op het wegnemen van triggerfactoren, die bij kunnen dragen aan radicalisering. Deze activiteiten kunnen heel verschillend zijn, maar vaak is in deze beleidslijn het onderwijs betrokken. Zo geeft één gemeente aan: *“.. want het onderwijs is de ultieme plek waar jongeren samen komen en de basis voor de verbinding kan worden gelegd”*. Hier komen we later op terug.

Bij de andere door ons gesproken gemeenten lijkt het radicaliseringsbeleid minder ver ontwikkeld, met name omdat de problemen er meevallen en er geen uitreizigers of terugkeerders zijn. Het radicaliseringsbeleid is dan ook vooral gericht op preventie.

De externe samenwerking met lokale stakeholders in de radicaliseringsaanpak

In de aanpak van radicalisering betrekken de door ons gesproken gemeenten veel verschillende partijen uit het netwerk binnen de gemeente. In de gesprekken zijn de volgende lokale partners genoemd: politie, de wijkagent, de Raad van Kinderbescherming, reclassering, GGD, maatschappelijke organisaties, de wijkteams, straatcoaches, maatschappelijk werk, jongerenwerkers, gezinsbegeleiders, het jeugdwelzijnswerk / jeugdzorg, de ouders, en de moskeebesturen. Bij de preventieve kant noemt één gemeente de scholen als lokale partner en bij één gemeente wordt indien nodig een leerplichtambtenaar betrokken. Gemeenten met (bijna) geen casussen hebben een minder uitgebreide lokale aanpak dan gemeenten met veel problematiek.

De gemeenten zien een groeiende bewustwording van het radicaliseringprobleem bij de lokale partners en een groeiend gevoel van verantwoordelijkheid. Men komt erachter dat de problematiek niet zo snel verdwijnt als gedacht. Bijgevolg wordt aandacht voor radicalisering meer en meer onderdeel van de reguliere werkwijze en neemt de behoefte aan trainingen en ondersteuning toe.

Bij drie van de door ons gesproken gemeenten is in het gesprek aangegeven dat de casuïstiek ten aanzien van radicalisering plaatsvindt in het Veiligheidshuis. Dit houdt in dat de gemeente en relevante lokale partners mensen die (potentieel) radicaliseren, uitreizen en terugkeren op individueel niveau bespreken en per casus een plan van aanpak opstellen. In de door ons gesproken gemeenten nemen aan deze casusgesprekken over (potentieel) geradicaliseerden naast de gemeente standaard de politie en strafrechtelijke partners, reclassering, zorg en welzijnpartners, Bureau Jeugdzorg en de Raad van Kinderbescherming deel. Afhankelijk van de casus wordt deze groep uitgebreid met andere relevante partners, zoals leerplicht of gezinsbegeleiders. Scholen maken nergens deel uit van de casusbesprekingen, voor zover we uit de gesprekken hebben kunnen opmaken.

De meeste door ons gesproken gemeenten vinden het hun rol om de regie te voeren op de casuïstiek en om te faciliteren, dus om te zorgen voor voorlichting en/of trainingen aan de lokale partners (bewustwordingstrainingen, verdiepingstrainingen, duidingstrainingen, trainingen identiteitsontwikkeling). Maar ze maken geen deel uit van netwerken, waar de lokale partners wel deel van uitmaken, en er lijkt vaak geen sprake te zijn van een reguliere overlegstructuur met deze

netwerken. Eén door ons gesproken gemeente coördineert de aanpak, maar heeft de uitvoering en de verantwoordelijkheid belegd bij een welzijnsorganisatie.

Eén gemeente heeft zich ontwikkeld tot expertisecentrum van de regio, waarbij alle opgedane kennis en ervaring op het gebied van radicalisering met andere gemeenten in de regio wordt gedeeld en ondersteuning wordt gegeven bij het duiden van mogelijke signalen tot radicalisering.

De rol van scholen in het radicaliseringsbeleid (de onderwijsaanpak)

Welke rol is volgens de gemeenten weggelegd voor onderwijsinstellingen in de lokale radicaliseringsproblematiek? Onderwijsinstellingen maken in de door ons gesproken gemeenten geen deel uit van de lokale aanpak en zijn niet betrokken bij de casuïstiek. Hooguit worden de scholen op de hoogte gebracht als één van hun leerlingen als casus is besproken.

Uit de gesprekken maken we op dat gemeenten wel een rol zien voor onderwijsinstellingen in de *preventieve* aanpak van radicalisering. Bij alle door ons gesproken gemeenten bestaat deze rol in ieder geval uit het vroegtijdig signaleren van zorgwekkend gedrag – hierbinnen past de COA-voorziening – en het wegnemen van voedingsbodems. Bij enkele door ons gesproken gemeenten zijn onderwijsinstellingen (ook) betrokken bij het lokale preventiebeleid. Hierbij past overigens wel de kanttekening dat dit dan nooit *alle* onderwijsinstellingen zijn binnen de gemeente.

Met betrekking tot de signaalfunctie geven gemeenten aan dat gedragsverandering een belangrijke aanwijzing is voor radicalisering en dat juist scholen bij jongeren veranderingen in gedrag kunnen bemerken: *“Nou ja, zij [de scholen] zien de leerlingen dagelijks, dus zij kunnen ook gedragswijzigingen heel snel signaleren”*. Enkele door ons gesproken gemeenten hadden voorafgaand aan de COA al zelf trainingen verzorgd op scholen in het herkennen van radicaliseringsignalen. Deze trainingen waren niet gericht op docenten, maar op bijvoorbeeld zorgadviesteam of op enkele aangewezen personen binnen scholen.

Wat betreft het wegnemen van voedingsbodems en triggerfactoren voor radicalisering, zien gemeenten mogelijkheden voor scholen door bijvoorbeeld het voorkomen van schooluitval, het bieden van voldoende stageplekken in het mbo, etnische diversiteit bij docenten, en het weerbaar maken tegen radicalisering als onderdeel van het burgerschapsonderwijs of maatschappijleer. Deze vakken zijn volgens een gemeente de plek om iedereen het gevoel te geven even belangrijk te zijn en begrip te leren krijgen voor andere standpunten: *“ om ruimte te bieden voor normaal pubergedrag, wat afzetten tegen de maatschappij ook is. Dat hebben we allemaal gedaan maar nu wordt het bij islamitische jongeren gelijk onder een vergrootglas gelegd en in een hokje geplaatst.”*

De interne samenwerking binnen de gemeente ten aanzien van de onderwijsaanpak

De meeste door ons gesproken gemeenten hebben het dossier Radicalisering ondergebracht bij de afdeling Openbare Orde en Veiligheid. Omdat de COA zich specifiek richt op lokaal, regulier aangeboden onderwijs is soms – maar niet altijd – door de coördinator verbinding gezocht met de afdeling Onderwijs. Zo heeft één gemeente een interbestuurlijke werkgroep opgezet waarin de gemeentelijke dossierhouders van de afdelingen Onderwijs en Veiligheid plaats hebben, samen met besturen van onderwijsinstellingen, SSV en ESS. Ook in een andere gemeente werken beide afdelingen voor de COA samen in interbestuurlijke overleggen met de onderwijsinstellingen. Weer een andere gemeente heeft een team opgericht, genaamd Aanpak radicalisering. In

dit team zitten ambtenaren van verschillende afdelingen zoals Onderwijs en samenleving en de coördinatie ligt bij Openbare Orde en Veiligheid.

Het kan ook anders gaan. Bij één door ons gesproken gemeente heeft de programmamanager radicalisering zelf de verbinding gelegd met de onderwijsinstellingen door de veiligheidscoördinatoren van de betreffende scholen te benaderen. De afdeling Onderwijs binnen de betreffende gemeente houdt zich bezig met de resultaten van onderwijs, zoals schooluitval. Bij een andere gemeente liet de afdeling Onderwijs de COA liggen, omdat ze het druk hadden, de urgentie van het probleem niet zagen, en de scholen niet te veel wilden belasten, en is de COA opgepakt door een medewerker van de afdeling Maatschappelijke ontwikkeling. Weer een andere gemeente gaf aan dat de coördinatie van de aanpak van radicalisering is belegd bij de afdeling Samenleving. Indien nodig wordt hier het Sociaal Team ingezet, dat zich richt op multi-problematiek waarbij er sprake is van onvoldoende of geen eigen regie binnen het huishouden.

De status van het radicaliseringsbeleid verschilt per gemeente. In drie gemeenten is de wethouder Onderwijs betrokken geweest bij het benaderen van de onderwijsinstellingen. Verder is het beleid in één gemeente ter stemming geweest in het college van B&W, terwijl het radicaliseringsbeleid bij een andere gemeente niet beschreven is in een beleidsplan of uitvoeringsprogramma. Weer een andere gemeente beziet radicalisering als één van de risicofactoren van de jeugd om van het pad af te raken en heeft radicalisering aldus onderdeel gemaakt van het bredere veiligheidsbeleid.

Bij de benadering van de gemeenten voor de COA bemerkten ESS en SSV een verschil in werkwijze tussen gemeenten. De ene gemeente toonde meer initiatief dan de andere gemeente. Ook verliep de samenwerking binnen de gemeente niet overal even soepel, doordat de focus van de verschillende afdelingen zoals Onderwijs en Openbare orde en veiligheid verschilden. De bevindingen in deze evaluatie bevestigden de bevindingen van ESS en SSV.

2.2 De samenwerking met de scholen

Wijze van samenwerking met de scholen

Bij vijf van de acht door ons gesproken gemeenten was al voor de introductie van de COA sprake van samenwerking met het onderwijs. Zo organiseerde één gemeente al reguliere interbestuurlijke overleggen tussen de wethouder(s) en de schoolbesturen, waarin onderwijsinhoudelijke kwesties zoals het onderwijsachterstandenbeleid en leerplichtkwesties aan de orde kwamen. Deze samenwerking zorgde voor een goede ingang bij de scholen om de COA aan te kondigen. Bij een andere gemeente was ook al langer sprake van structurele interbestuurlijke overleggen tussen wethouders en de bestuursleden van enkele onderwijsinstellingen. De dossierhouder radicalisering van de gemeente heeft aanvullend zelf contact gelegd met de veiligheidscoördinatoren van een deel van de scholen vanuit de casuïstiek, omdat leerlingen van deze scholen in beeld waren in het Veiligheidshuis. En bij een derde gemeente was ook al sprake van contact met enkele scholen waar casussen speelden en is een klankbordgroep voor het signaleren van radicalisering actief, waar naar verwachting ook vertegenwoordigers van het onderwijs bij gaan aansluiten. Bij de vierde gemeente maakt de samenwerking met het onderwijs deel uit van het preventieve beleid van de gemeente. Het betreft twee onderwijsinstellingen, die al enige tijd een

actieve rol spelen in de gemeentelijke aanpak van radicalisering. Met de andere onderwijsinstellingen in de gemeente (en dit is een grote gemeente) is geen samenwerking. Bovendien geeft deze gemeente aan dat het meenemen van het onderwijs in het onderwerp van radicalisering – en dus ook de bekwaamheid tot signaleren en handelen – enigszins achterblijft ten opzichte van andere partners zoals politie, justitie, zorginstellingen. De vijfde gemeente was voorafgaand aan de COA al bezig om samen met de onderwijsinstellingen te kijken hoe ze meer betrokken konden worden bij het radicaliseringsthema. Zo waren op vo-scholen al aandachtsfunctionarissen getraind met het doel om signalen van potentiële radicalisering door te geven aan het juiste meldingspunt. De COA sloot hier goed op aan.

Bij de zesde door ons gesproken gemeente heeft de COA samenwerking gebracht met de scholen die interesse hadden in de training, en deze samenwerking verloopt nu goed en blijft in stand. Bij sommige scholen is zelfs de burgemeester op werkbezoek geweest. Maar met de scholen die geen interesse hadden, is ook geen andersoortige samenwerking op het gebied van radicalisering ontstaan. Dus ook hier geldt dat met een deel van de scholen sprake is van samenwerking.

Bij de twee overige door ons gesproken gemeenten geldt dat er ook na de COA geen samenwerking of vaste overlegstructuur is tussen de gemeente en de onderwijsinstellingen op het gebied van radicalisering. Bij de ene gemeente heeft dit grotendeels te maken met de geringe urgentie die de radicaliseringsproblematiek in de gemeente heeft (er is geen casuïstiek). De andere gemeente ziet voor zichzelf een rol als het gaat om kennisbevordering op de scholen en het faciliteren van het signaleren van mogelijke radicalisering (vertellen wat de school moet doen en wie ze kunnen bellen bij een vermoeden), maar ziet geen reden voor nauwere samenwerking. Alleen met enkele scholen waar de radicaliseringsproblematiek groot is en waar vaker sprake is van mogelijke casussen, is nauwe samenwerking.

Ten aanzien van de meldingsprocedure voor signalen van radicalisering valt op dat deze bij iedere gemeente anders is georganiseerd. Zo speelt bij de ene gemeente de coördinator radicalisering voor scholen een rol bij de melding en bij de andere gemeente dient de school rechtstreeks bij de wijkagent te melden, terwijl bij weer een andere gemeente een speciaal meldpunt is ingericht. Bij weer een andere gemeente komen meldingen en vragen van de scholen vaak rechtstreeks bij de coördinator veiligheid terecht vanuit het idee (van de betreffende ambtenaar) dat een directe melding over een leerling bij de wijkagent voor scholen een drempel is en het beter is om eerst te kunnen sparren over duiding en vervolgstappen met iemand die daarin een meer neutrale positie heeft. Voorts valt uit de gesprekken op te maken dat de gemeenten vaak geen grip ervaren op de kwaliteit van de deelnemers in de lokale aanpak, omdat het wisselend is hoe goed iemand in staat is om signalen op te vangen en deze op de juiste manier te beoordelen.

De uitrol van de COA vanuit de gemeenten richting de scholen

De uitrol van de COA door de gemeenten richting de scholen beperkt zich tot de training van SSV. De initiatieven die passen bij de doelstelling van de Rijksoverheid met betrekking tot het leerlingenaanbod, (zoals Jihad de voorstelling, de Roadshow persvrijheid, het project Newsroom van Diversion, en het lespakket Radicaal Ideaal van Codename Future) worden door de gemeenten niet genoemd, met uitzondering van één gemeente maar die zag dit niet als onderdeel van de COA.

Wat direct opvalt in de gesprekken is dat de meeste gemeenten veel moeite hebben moeten doen én hebben gedaan om de onderwijsinstellingen te laten deelnemen aan de training. De gemeenten geven bovendien aan dat ze formeel als gemeente onderwijsinstellingen niet kunnen dwingen om mee te doen met dit soort programma's. Geld blijft een handvat om iets gedaan te krijgen ('de training is gratis'), maar in de praktijk moet je het hebben van overtuigingskracht, zo geven de gemeenten aan. Dit kost echter tijd en kennis bij de gemeenten. Ten eerste zijn tijd en geld een probleem. Ten tweede beschikt de verantwoordelijke ambtenaar niet altijd over voldoende kennis op dit terrein om scholen te overtuigen. Ter illustratie hiervan: volgens één gemeente was het achteraf gezien beter geweest om een projectleider binnen het lokale bestuur aan te stellen. Deze persoon zou namelijk meer tijd hebben om met onderwijsinstellingen te spreken en meer expertise in huis hebben om de onderwijsinstellingen van het belang van de COA te overtuigen. In dit specifieke voorbeeld vroeg het om een dermate grote investering van de betreffende gemeentefunctie dat niet alle scholen voldoende meegenomen konden worden in de onderwijsaanpak.

Wat verder opvalt is dat de keuze voor scholen per gemeente verschilt. Sommige gemeenten benaderen alle scholen, andere gemeenten alleen vo-scholen, en weer andere gemeenten benaderen alleen enkele scholen waar casussen spelen of scholen waarmee ze al contacten hebben. De gemeenten waren overigens vrij om hierin hun eigen keuzes te maken en te bepalen wat het meest geschikt was voor de situatie in de gemeente.

De meeste door ons gesproken gemeenten geven overigens aan dat hun rol hoofdzakelijk faciliterend van aard is, namelijk het leggen van contact tussen de scholen en SSV. Zodra de onderwijsinstellingen (vaak de besturen, zelden de scholen) op de hoogte zijn gebracht van het bestaan van de training, trekt de gemeente zich terug, en ligt het in handen van SSV. Enkele gemeenten nemen zelf deel aan de intakegesprekken met de scholen.

In bijlage 2 staat per gemeente een korte uiteenzetting over de uitrol van de COA naar de scholen.

2.3 De ondersteuningsbehoefte bij scholen volgens de gemeenten

Uit de voorgaande paragraaf kunnen we opmaken dat de gemeenten moeite hadden om de scholen te overtuigen van deelname aan de training. In deze paragraaf gaan we nader in op de redenen waarom scholen beperkt animo toonden, volgens de gemeenten, en we gaan nader in op de ondersteuningsbehoefte van de scholen, wederom volgens de gemeenten.

Beperkt animo bij scholen

De eerste reden die gemeenten noemen voor de beperkte animo bij scholen is dat radicalisering voor veel scholen geen item is, omdat het bij hen niet speelt of omdat scholen de problematiek niet herkennen. Volgens de gemeenten voelen scholen vaak pas de urgentie als ze zelf direct te maken hebben (gehad) met uitreizigers of geradicaliseerde leerlingen. Docenten schrikken bij het zien van (oud-)leerlingen op tv in Syrië. Soms zitten er nog broertjes of zusjes op de school en hoe ga je daarmee om? Scholen waar het probleem minder aanwezig is, of althans minder zichtbaar, zijn met andere dingen bezig. Zo geeft één gemeente aan: "*Sommige scholen vonden het niet hun wettelijke taak om radicalisering tegen te gaan en vonden dat de gemeente dat maar in de vrije tijd van de leerlingen moest organiseren*".

Hiermee samenhangend geven gemeenten aan dat radicalisering op scholen een relatief klein probleem is. Het aantal leerlingen dat (potentieel) radicaliserend gedrag vertoont, dat geradicaliseerd is of in aanraking komt met radicalisering via familie of de sociale omgeving, is zeer klein, zeker vergeleken met andere sociale veiligheidsproblematiek, zoals drugs en loverboys. Daar komt bij dat de training voor scholen een tijdsinvestering vergt. Scholen zijn volgens de gemeenten pas bereid om deze stap te nemen als ze met de problematiek geconfronteerd worden.

“Je moet niet vergeten dat radicalisering maatschappelijk probleem nummer 32 is en dat ze [scholen] ook nog een onderwijstaak te vervullen hebben. Op het moment dat je op een grote scholengemeenschap 15 mensen een halve dag een workshop kan geven, dan doe je het al goed. Natuurlijk wil je dat iedereen getraind wordt, maar dat is onmogelijk.”

De andere veel genoemde reden is dat scholen niet met de radicaliseringsproblematiek geassocieerd willen worden uit angst voor negatieve beeldvorming. De gemeenten geven aan dat het een beladen onderwerp is voor ouders. Aandacht van school voor dit onderwerp geeft het risico leerlingen te verliezen aan concurrerende scholen. Ouders sturen hun kinderen liever niet naar een school met een radicaliseringsprobleem. Dat dit ook echt gebeurt blijkt uit de ervaringen van een door ons gesproken school. Leerlingen van deze school zouden mogelijk naar Syrië afreizen. Er is op tijd ingegrepen, maar vervolgens hebben meerdere ouders hun kinderen van de school gehaald. Eén gemeente geeft overigens aan dat aandacht van scholen voor radicalisering sinds de aanslagen in Brussel en Parijs wel meer geaccepteerd wordt door de samenleving.

Een andere vaak genoemde reden voor de beperkte animo is dat de uitrol van de COA vaak lijkt te blijven hangen in de bestuurslagen van de onderwijsinstellingen. Gemeenten ervaren een verschil in urgentiegevoel tussen bestuurders en degenen die direct werken met de leerlingen zoals docenten, facilitair medewerkers, en schoolmaatschappelijk werkers. Dit geldt met name bij de grotere onderwijsinstellingen en schoolbesturen, waardoor de oproep tot deelname aan de training stagneert bij de schoolbesturen, terwijl er op schoolniveau wel een ondersteuningsbehoefte kan zijn. In het scriptieonderzoek van Van den Bor (2017) naar de mate waarin docenten invulling kunnen geven aan de hen door de overheid toebedachte rol in het tegengaan van radicalisering, komt deze kloof tussen bestuur en docenten ook naar voren. Tegelijkertijd is een individuele benadering van alle scholen (dus niet de overkoepelende schoolbesturen) vaak te arbeidsintensief en missen de gemeenten hiervoor vaak de directe contacten met de scholen.

De meeste door ons gesproken gemeenten geven overigens aan deze standpunten van de scholen goed te begrijpen. Met name dat scholen al veel op hun bordje hebben liggen en radicalisering verhoudingsgewijs een klein probleem is. Tegelijkertijd vinden sommige gemeenten het moeilijk voorstelbaar dat radicalisering en polarisatie echt niet spelen op de scholen die geen interesse hebben, gezien de spanningen binnen de betreffende gemeente. Zo noemt één gemeente het feit dat scholen zich niet herkennen in de problematiek al een probleem op zichzelf. Een andere gemeente noemt dit ook een probleem, juist doordat bij spanningen tussen verschillende etnische bevolkingsgroepen scholen belangrijk zijn, omdat daar kinderen samenkomen en de basis voor verbinding wordt gelegd. Een derde gemeente geeft in lijn hiermee nog aan dat daar waar radicalisering zich manifesteert, scholen duidelijk moeite hebben om ermee om te gaan.

De ondersteuningsbehoefte

Gemeenten zien overigens wel degelijk een bepaalde ondersteuningsbehoefte bij scholen: een kennisbehoefte bij hun docenten inzake radicalisering, een interne behoefte aan een protocol, en – minder vaak genoemd – een behoefte aan programma's voor hun leerlingen. Eén gemeente noemt deskundigheid en de beschikbaarheid van protocollen over radicalisering een algemene deler qua behoefte.

Scholen vinden volgens de gemeenten het radicaliseringsthema moeilijk, zijn bang dat ze mensen voor het hoofd stoten en leerlingen hierdoor verliezen, maar tegelijkertijd worden ze wel geconfronteerd met wat er gebeurt in de wereld, met cultuurverschillen en met verschillen in normen en waarden en begrippen. Scholen vinden het volgens de gemeenten moeilijk om mensen daarop aan te spreken.

Verder geven enkele gemeenten aan dat scholen meer behoefte hebben aan aandacht voor het omgaan met maatschappelijke spanningen en het omgaan met verschillen, dan aandacht voor het omgaan met radicalisering. Voor een groot deel van de scholen, die zoals gezegd (nog) niet in aanraking zijn geweest met radicalisering, staat de problematiek erg ver van ze af en sluit polarisatie in het algemeen, en het aangaan van het gesprek hierover in het bijzonder, beter aan. Een deel van de gemeenten ziet echter wel degelijk (ook) een behoefte bij scholen om meer kennis omtrent radicalisering: wat is radicalisering, waar moet je op letten, en hoe moet je vervolgens handelen.

Verskil tussen type scholen

De meeste gemeenten geven aan verschil te zien in de ondersteuningsbehoefte tussen scholen. Vaak genoemd is het verschil tussen po-, vo- en mbo-scholen. Dit lijkt voornamelijk te maken te hebben met de leeftijd. In het po draait het minder om de leerling zelf, maar om de ouders of een ouder gezinslid, en hoe je bepaalde opmerkingen van kinderen interpreteert. Bij vo-scholen ligt het probleem niet direct bij de school, maar gaat het er meer om of iemand in de nabije toekomst wellicht gaat radicaliseren. Op het mbo zijn leerlingen ouder dus het gedrag op het gebied van radicalisering en polarisatie verschilt met de andere onderwijssectoren, als ook het niveau waarop docenten een gesprek moeten voeren met de klas.

Verder hebben gemeenten het idee dat de verschillen tussen scholen afhangen van de wijk, van de populatie (aandeel leerlingen met een migratieachtergrond), van het type school (een vmbo-school of een havo/vwo school), et cetera. Tot slot noemt één gemeente een verschil in behoefte door een verschil in stijl. Zo prefereren sommige scholen een strak draaiboek terwijl andere scholen deze behoefte minder hebben.

2.4 De toegevoegde waarde van de COA volgens de gemeenten

Concluderend kunnen we vaststellen dat de COA voor de gemeenten een aanvullende waarde heeft. Het trainen van docenten in het omgaan met radicalisering is iets dat de gemeenten zelf niet aanboden. Enkele gemeenten verzorgden zoals eerder gezegd zelf al trainingen en voorlichting over het herkennen van signalen van radicalisering aan professionals, betrokken organisaties, en aan de zorgadviesteams (ZATs) van scholen. Deze gemeenten vinden de COA een

goede aanvulling op het aanbod dat ze zelf al hadden. Zo geeft een gemeente aan dat ze voorafgaand aan de COA zelf al bewustwordingsbijeenkomsten en masterclasses op scholen verzorgden, waarin de gemeente samen met experts vertelde over het radicaliseringsprobleem en de lokale aanpak ervan. Uit deze bijeenkomsten, voor schoolmanagers en docenten, kwamen ook vragen naar voren over hoe je als docent om kan gaan met bepaalde gebeurtenissen in de klas of als iets gaande is met een leerling. Daar hadden ze als gemeente geen antwoord op en wat deze gemeente betreft is dit precies de toegevoegde waarde van de COA.

Tevens heeft de COA bij sommige gemeenten geleid tot meer samenwerking met de scholen en bij een flink deel van de gemeenten tot een versterking van deze samenwerking. Alle gemeenten vinden dat de scholen een belangrijke rol spelen bij de preventie van radicalisering, waarbij het gaat om vroegtijdige signalering en het wegnemen van voedingsbodems. Wat hierbij wel opvalt is dat bijna geen sprake is van structurele overleggen met scholen over de radicaliseringsproblematiek en dat de gemeenten nooit met alle scholen binnen de gemeente contact hebben, zeker niet over radicalisering.

Een andere belangrijke bevinding is dat volgens alle door ons gesproken gemeenten de COA geen onderdeel is van de lokale aanpak. *“Ik vind dat je veel vragen stelt over de invloed van de COA op de samenwerking, maar de COA is maar heel even aanwezig geweest. Die hebben interviews gedaan, een aantal scholen een training gegeven, maar ze hebben verder geen verbindingen gelegd, bijvoorbeeld met die voorstelling Jihad, of met andere projecten of andere organisaties binnen de gemeente. Die samenwerking zie ik niet zo.”*

De aandacht van de gemeente en het gemeentelijke programma hebben zeker bijgedragen aan het vergroten van het verantwoordelijkheidsgevoel van de betrokken lokale partijen, maar de COA heeft alleen bijgedragen aan de samenwerking met de scholen en niet bijgedragen aan de samenwerking tussen de gemeente en de andere externe partijen. De gemeenten zien voor de scholen alleen een rol in de preventieve kant van de radicaliseringsproblematiek, namelijk het wegnemen van voedingsbodems en het vroegtijdig signaleren van zorgwekkend gedrag. Bij dit laatste leggen de gemeenten de koppeling met de COA.

3 Bewustzijn scholen rol radicaliseringsproblematiek

In dit hoofdstuk staat de kennis centraal van scholen met betrekking tot het lokale netwerk in hun gemeente ten aanzien van de radicaliseringsproblematiek en hun eigen rol en positie binnen dit lokale netwerk. Dit lokale netwerk wordt ook wel de lokale sociale kaart genoemd en betreft het geheel aan formele en informele organisaties binnen het sociaal domein en veiligheid.

In paragraaf 3.1 gaan we nader in op de meldingsprocedures binnen de school en de connectie daarvan met belangrijke partners in het lokale netwerk en de gemeente. In paragraaf 3.2 bespreken we vervolgens hoe scholen hun eigen rol ten aanzien van de radicaliseringsproblematiek zien. In paragraaf 3.3 komt de ondersteuningsbehoefte van de scholen aan bod, beschreven vanuit hun eigen optiek.

3.1 Scholen en de sociale kaart van de gemeenten

Interne meldingsprocedures en externe positie scholen

Scholen hebben in de regel interne afspraken, procedures, overleggen of zorgteams waarin docenten ook met vragen of vermoedens ten aanzien van radicalisering terecht kunnen. Dit zijn al bestaande veiligheids- en zorgstructuren. Vanuit de tweede lijn wordt dan eventueel contact gelegd met de gemeente of politie. Op de mbo's is vaker sprake van een speciale veiligheidsfunctionaris en wordt intern bij deze functionaris gemeld. De veiligheidsfunctionaris onderhoudt structureel contacten vanuit de instelling met gemeente en politie en is andersom voor deze instanties het aanspreekpunt vanuit de school. Bij één mbo-instelling wordt aangegeven dat de positie van veiligheidscoördinator was wegbezuinigd, maar dat als 'positieve' uitkomst van een incident met een geradicaliseerde student deze positie opnieuw in het leven is geroepen.

In enkele gevallen wordt aangegeven dat de training eraan heeft bijgedragen dat men beter op de hoogte is van de lokale partijen die een rol spelen bij de aanpak van radicalisering. Een poschool geeft aan meer inzicht te hebben gekregen in de aanpak van radicalisering door een lokale bijeenkomst in het kader van de COA, waar alle relevante partijen aanwezig waren; Een vo-school meldt dat men door de training op de hoogte is gebracht van het bestaan van het Veiligheidshuis, waar ze vooraf niet van wisten, en bij een mbo-instelling is door de training helderder geworden waar de regie ligt. In de meeste gevallen lijkt de training echter niet te hebben bijgedragen aan het beter bekend worden met de lokale sociale kaart als het gaat om radicaliseringsproblematiek. Er werd in de training ook niet altijd ingegaan op de lokale actoren, zo hebben we begrepen van door ons gesproken deelnemers aan de training. De relevante actoren zijn vaak al bekend bij de school, of docenten hebben geen behoefte aan kennis van externe actoren, omdat zij voldoende houvast hebben aan de interne procedure of het interne netwerk waar zij zich toe kunnen wenden.

'Ik denk dat zulke veiligheidsinformatie vooral fijn is voor de ondersteuningsteams binnen scholen, maar niet voor individuele studieloopbaanbegeleiders of mentoren van leerlingen, want dat ligt veel te ver buiten hun eigen takenpakket en de dagelijkse werkzaamheden – de ondersteuningsteams moeten weten welke wegen te behandelen, maar ik denk niet per se de mensen die in direct contact staan met de leerlingen.'

De terugkoppeling van zowel interne als externe meldingen is een punt dat nog aandacht verdient. Dit aspect is niet bij alle scholen expliciet aan de orde gesteld, maar het kwam zowel in positieve als negatieve zin soms wel ter sprake. Zo werd bij een mbo-instelling verteld dat er bij incidenten terugkoppeling plaatsvindt vanuit het externe veiligheidsoverleg naar het betrokken docenten- en/of zorgteam. Bij enkele vo-instellingen wordt juist aangegeven dat er niet wordt teruggekoppeld zodat men op de school onvoldoende op de hoogte is van wat er met een melding is gebeurd. Een school noemt een specifiek zorgpunt: vanwege verschillende screeningsmethodes van de politie en het Veiligheidshuis, kunnen meldingen tot verschillende uitkomsten leiden, wat zorgt voor onduidelijkheid bij de school.

Beperkte betrokkenheid scholen bij lokaal beleid radicalisering

De structurele betrokkenheid van scholen bij het lokale beleid ten aanzien van radicalisering lijkt zeer beperkt. Dat bleek al uit gesprekken met de gemeenten (paragraaf 2.2) en dit beeld wordt bevestigd in de gesprekken met de scholen. Vanuit enkele vo- en mbo-instellingen is er wel structureel overleg met de gemeente. De grote lijn lijkt echter te zijn dat er vooral contact en overleg tussen scholen en gemeente tot stand komt op het moment dat hier een concrete aanleiding toe is, vanwege een incident of melding.

De behoeften op dit gebied zijn uiteenlopend. Met name de po-scholen geven aan geen structureel overleg te hebben en hier ook geen behoefte aan te hebben, onder andere omdat radicalisering als thema geen prioriteit heeft of omdat de school niet bekend wil staan als school die zich bezighoudt met radicalisering. Dit geldt echter niet voor alle door ons gesproken po-scholen; een enkele school geeft aan beter op de hoogte te willen blijven van de situatie ten aanzien van radicalisering in de gemeente en meer betrokken te willen worden bij het beleid, bijvoorbeeld als het gaat om signalering.

Ook vanuit de vo-instellingen is er geen heel duidelijke behoefte aan beleidsmatige betrokkenheid kenbaar gemaakt. Sommige instellingen hebben wel structureel overleg op lokaal niveau en zijn tevreden over dit contact. Eén school geeft aan dat ze vanuit dit goede contact zelfs een 06-nummer hebben gekregen dat ze kunnen bellen, waarmee de politie zo nodig meteen op de stoep staat.

Vanuit de mbo-instellingen hoorden we meer geluiden die duiden op een wens tot een sterkere betrokkenheid. Het gaat dan overigens niet altijd even duidelijk om een wens tot beleidsmatige betrokkenheid, maar ook om een behoefte aan meer kennis of afstemming. Zo wordt vanuit een mbo-instelling benoemd dat ze graag beter op de hoogte gehouden willen worden van belangrijke zaken die op het gebied van radicalisering in de gemeente spelen; een andere school geeft aan graag een actiever beleid van de gemeente richting de scholen te zien omdat ze de indruk hebben dat er veel knowhow aanwezig is bij de gemeente en de school daar profijt van kan hebben. Weer een andere mbo-instelling wil graag tot een gezamenlijke aanpak komen, waarin de school samen met de gemeente kijkt naar trends en ontwikkelingen. Zij hebben zelf al een regionale samenwerking met andere mbo-instellingen opgezet waarbij ze kennis en aanpakken uitwisselen en als klankbord voor elkaar kunnen dienen.

Ook blijkt dat sommige scholen niet op de hoogte zijn van het leerlingenaanbod van de COA (zoals Jihad, de voorstelling) en zij zouden in het kader van de lokale aanpak graag door de gemeente hiervan op de hoogte worden gehouden.

Kortom, we kunnen zowel op basis van de door ons gesproken gemeenten als scholen constateren dat de trainingen niet hebben geleid tot een sterkere beleidsmatige betrokkenheid van het onderwijs bij het lokale radicaliseringsbeleid.

3.2 Maatschappelijke rol scholen

Verantwoordelijkheid in de radicaliseringsproblematiek

In de gesprekken op de scholen hebben we expliciet gevraagd naar de rol die scholen voor zichzelf weggelegd zien in de (lokale) radicaliseringsproblematiek (hoofdonderzoeksvraag 2). De antwoorden waren eensluidend: scholen zien onmiskenbaar een rol voor zichzelf in de radicaliseringsproblematiek. Vaak wordt hierbij aangegeven dat men vooral een verantwoordelijkheid voelt in de *signalering* van radicalisering. Ook wordt het onderwerp van de verantwoordelijkheid vaak breder getrokken dan alleen radicalisering. Zo geven veel scholen aan dat ze de zorg voor radicalisering zien als onderdeel van de zorg voor een bredere maatschappelijke ontwikkeling van polarisatie, verharding en verbale agressie. Ook benoemt men radicalisering regelmatig als onderdeel van de zorgplicht van de school: scholen zien een taak in het signaleren van problematieken als mishandeling, uithuwelijking, loverboys en ook radicalisering. Vermoedens van genoemde problematieken worden in de praktijk ook op dezelfde manier opgepakt binnen de scholen: via de tweede lijn, zoals studieloopbaanbegeleider en zorgcoördinator. Daarbij hebben de scholen ook hun directe eigen belang en verantwoordelijkheid. Ze zijn direct verantwoordelijk voor de veiligheid van leerlingen en medewerkers op de school. En, ze hebben er ook belang bij om een leerling, die potentieel radicaliseert in beeld te hebben omdat deze mogelijk gaat uitvallen.

‘Ja, wij zien als school absoluut een rol in de maatschappelijke verantwoordelijkheid met betrekking tot eventuele radicalisering van leerlingen en bijbehorend polariserend gedrag. Het blijft lastig, want vrijwel de gehele maatschappij komt langzamerhand op het bordje van de docent, maar bij problemen van deze aard zal een docent echt aan de bel trekken. Daar zien docenten echt een taak in en eerlijk gezegd staat die taak buiten kijf.’

De verantwoordelijkheid die scholen met name voor de signalering van radicalisering voelen, gaat echter ook gepaard met de nodige kanttekeningen. Scholen benadrukken dat zij (door de overheid) niet als enige verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor het signaleren van radicalisering bij jongeren. En, ze willen er niet op afgerekend worden. De voornaamste taak van een school is en blijft het opleiden van jongeren en daarvoor moeten ze voldoende tijd en ruimte houden, zo geven enkele scholen aan. De scholen worden geconfronteerd met een heleboel uiteenlopende maatschappelijke en zorgproblematieken die spelen onder hun leerlingenpopulaties (zoals mishandeling, loverboys, uithuwelijking, depressie, homoseksualiteit, en aandachtstoornissen) en al deze thema's vragen aandacht, zowel naar de leerlingen en studenten toe als in de vorm van professionalisering. Radicalisering, zo geven sommige scholen aan, vindt men belangrijk maar krijgt geen prioriteit, omdat het puur cijfermatig bekeken slechts een zeer klein aandeel van de leerlingen betreft terwijl het bij andere problematieken om veel grotere groepen leerlingen gaat, die aandacht vragen. Ook in het scriptieonderzoek van Van den Bor (2017), geven docenten aan dat veel maatschappelijke problemen, waaronder radicalisering, bij hen worden neergelegd, maar dat zij naast het reguliere werk weinig tijd hebben om hier aandacht aan te besteden.

'De waan van de dag drukt als het ware zorgtaken en aandacht voor radicalisering en polarisatie aan de kant. Als docent en mentor ben je al blij als je aan de vakinhoudelijke leervoorwaarden kan voldoen – de directie eist haar resultaten –, dus het internaliseren van het radicaliseringsprobleem krijgt dan geen aandacht. Wanneer leerlingen verstorend gedrag vertonen, gaat al je aandacht naar hen uit en dan heb je geen tijd meer om aandacht te besteden aan die ene stille leerling; sterker nog, je bent blij dat je er tenminste eentje hebt, die zich rustig houdt. En zelfs als je signalen binnenkrijgt, dan heb je nog verslagen die je moet schrijven en vergaderingen die je moet bijwonen, dus in de afwegingen die je dan als docent moet maken, komt het er vaak niet meer van.'

Een belangrijke nuancering hierbij is dat de prioritering ook lijkt samen te hangen met het soort onderwijs. De door ons gesproken scholen geven aan het idee te hebben dat jongeren in het praktijkonderwijs en de lagere vmbo-niveaus meer kans hebben om kwetsbaar te zijn voor beïnvloeding en radicalisering. Verder blijkt – vanzelfsprekend - dat de prioritering omhoog schiet als zich een incident voordoet op een school. Voor scholen is het – zoals gezegd – voorts belangrijk dat ze niet alleen verantwoordelijk worden gehouden voor signalering bij jongeren. De betrokkenheid van scholen is soms te groot, zo geeft een school aan, en scholen moeten wel in staat zijn een grens te trekken en de taak uit handen te geven aan een organisatie die daarvoor is bedoeld, zoals de gemeente. Daarbij is van belang dat een onderwijsinstelling de waarborg heeft dat het antiradicaliseringstraject wordt gecontinueerd, ook als de leerling of student de instelling heeft verlaten.

Gebrek aan structurele aandacht voor radicalisering op scholen

De aandacht voor radicalisering lijkt op geen enkele school (op opleidingsniveau) een structureel karakter te hebben. Het is – voor zover de geïnterviewde personen dit wisten – niet vastgelegd in protocollen. De behoefte hieraan lijkt op opleidingsniveau ook beperkt. Wanneer zich een vermoeden of incident voordoet, wordt dit langs de lijnen van het sociale veiligheidsbeleid (en eventueel de veiligheidscoördinator) of zorgbeleid opgenomen. Zo kan een vermoeden van radicalisering in een teamvergadering aan bod komen, of bij een zorgteamoverleg worden ingebracht, maar is het thema radicalisering op zich geen vast agendapunt van deze overleggen.

Ook in het onderwijsaanbod is radicalisering geen vaststaand thema. Ernaar gevraagd, wordt veelal aangegeven dat het binnen het burgerschapsonderwijs aan bod kan komen en dat men de actualiteit aangrijpt om het thema te bespreken.

'De burgerschapsdocenten hebben vakinhoudelijk ruimte voor dit soort problematiek door de actualiteit en praktische voorbeelden. Als zoiets als gisteren gebeurt [de aanslag in Manchester], dan bespreek ik dat in de klas. Daar bestaat altijd ruimte voor omdat binnen de vakgroep daar afspraken over zijn gemaakt, dus op die manier is dat geborgd en 'georganiseerd'; het gebeurt vanzelfsprekend niet elke dag, dus je kan de les daar niet routinematig mee beginnen, maar de ruimte voor de discussie is er in ieder geval. Daarmee voorkom je ook dat mensen anders gaan denken over de gebeurtenis en je laat ze met elkaar praten – als een student een terreuraanslag zou gaan verdedigen of recht zou praten in de klas, dan zou je een discussie krijgen tussen studenten en dat is effectiever dan dat ik als docent hen het 'goed-fout'-verschil ga verwoorden.'

Op één school wordt aangegeven dat sommige gebeurtenissen die mogelijk sterke reacties konden oproepen, zoals een aanslag of de coupoging in Turkije in 2016 aanleiding waren voor het

docententeam om 's morgens voor aanvang van de lessen bij elkaar te komen om het gebeurde door te nemen en af te stemmen hoe er in de klas mee zou worden omgegaan.

De interviews geven aanleiding om te stellen dat er bij de door ons gesproken scholen weinig gedaan wordt aan verspreiding van de kennis die is opgedaan in de trainingen. Hoewel de waardering voor de training in de regel hoog is en men positief is over de toepasbaarheid ervan, wordt de opgedane kennis niet structureel gedeeld met collega's die de training niet hebben gevolgd. De continuïteit van de kennis over en aandacht voor radicalisering lijkt daarmee onvoldoende geborgd in de scholen.

De bijdrage van de COA

Volgens de meeste scholen die we hebben gesproken, heeft de training vanuit de COA bijgedragen aan de bewustwording van de rol van de school bij het signaleren van (mogelijke) radicalisering. Het is niet zo dat de scholen zich voor de training er niet van bewust waren, maar de training heeft in veel gevallen het bewustzijn versterkt en de aandacht van radicalisering een (tijdelijke) impuls gegeven.

Voor de scholen is het soms echter lastig om de training en de aanleiding van de training los van elkaar te zien. Zo heeft bij een aantal scholen een concreet incident op school of in de gemeente ertoe geleid dat de training er kwam. Verhoogd bewustzijn van hun rol in de radicaliseringsproblematiek is dan zowel een gevolg van het concrete incident als de daaropvolgende training.

Een kanttekening bij de bijdrage van de COA aan de bewustwording van de scholen is dat slechts een zeer klein deel van de docenten is getraind. De reikwijdte van de bewustwording is dus beperkt, zo geeft een school aan, en zal veelal beperkt zijn gebleven, gezien het gebrek aan structurele inbedding dat we eerder in deze paragraaf beschreven. Vanuit verschillende scholen wordt aangegeven dat de training ertoe heeft geleid dat bepaalde leerlingen nu extra goed in beeld worden gehouden, op basis van signalen die eerder niet met mogelijke radicalisering werden geassocieerd. Eén school geeft echter aan dat sommige mensen 'meer dingen begonnen te zien dan er soms waren'.

Verder heeft de training, naast bewustwording, bijgedragen aan de bevordering van de deskundigheid van betrokkenen (meer hierover in paragraaf 4.2) en zagen deelnemers meerwaarde in de onderlinge uitwisseling van ervaringen met collega's. Een gezamenlijke training is ook een ervaring die een groep bindt, zo geeft een school aan: *'Ja, we denken wel dat de bewustwording onder studieloopbaanbegeleiders over deze specifieke problematiek omhoog is gegaan als gevolg van de trainingen; tijdens de training gaven de deelnemers al aan dat de training zowel in professionele gemeenschapszin als vakinhoudelijk een grote meerwaarde had.'*

3.3 Ondersteuningsbehoefte volgens de scholen

Achtergronden van deelname aan de training en de ondersteuningsbehoefte

Bij een aantal scholen is zoals eerder gezegd een concreet incident, binnen de school of gemeente, of met betrokkenheid van een oud-leerling aanleiding geweest om de training op school aan te bieden. Of een individuele docent gaf aan dat het vermoeden van radicalisering bij een

leerling aanleiding was om de training te gaan volgen. Soms kwam het initiatief vanuit de gemeente, zoals de COA is bedoeld, en werd in een enkel geval (als gevolg van een incident) zeer sterk op de training aangedrongen door de gemeente. In andere gevallen zijn scholen zelf online of via hun netwerk op zoek gegaan naar scholingsaanbod op het gebied van radicalisering en bij SSV uitgekomen. Het is duidelijk dat, in ieder geval in de optiek van de scholen, de lijn lang niet altijd via de gemeenten naar SSV loopt, maar dat regelmatig rechtstreeks contact met SSV is gezocht.

‘Het is zeker fijn als je dergelijke informatie krijgt [van de gemeente] en je daar als school op kan reageren; anders moet je zelf naar die SSV en hun trainingen zoeken en ik denk dat wanneer dat niet was gebeurd, dat wij als school zijnde hiervan niet op de hoogte waren gesteld. Daar ben ik eerlijk in, want wijzelf hebben niet de functionele noodzaak van radicalisering aan de levende lijve ondervonden, maar hadden wel een ondersteuningsbehoefte in polarisatie.’

Ook het nieuws over bijvoorbeeld de aanslagen in Parijs en de situatie in Turkije is bij enkele scholen aanleiding geweest om op zoek te gaan naar scholing. Scholen merkten dat de actualiteit regelmatig tot felle reacties en tegenstellingen leidde, niet alleen tussen leerlingen maar soms ook tussen medewerkers. En, zo geeft een school aan, ze zagen dat sommige docenten moeite hadden om het gesprek aan te gaan over de actualiteit, terwijl studenten hier wel behoefte aan hadden. Ook de samenstelling van de leerlingenpopulatie, met bijvoorbeeld veel leerlingen met een Islamitische achtergrond of een internationale schakelklas (ISK), wordt benoemd als aanleiding om de training aan te bieden. Eén school geeft aan dat men op zoek was naar professionaliseringsactiviteiten voor studieloopbaanbegeleiders en dat radicalisering één van de onderwerpen was waarop behoefte aan deskundigheid was. Een laatste, minder prozaïsche reden om de training aan te bieden was het feit dat de training gratis was. Overigens kan het belang hiervan niet onderschat worden. Verschillende keren bleek in de gesprekken dat, hoewel men inhoudelijke gronden aanvoerde voor de training en er positief op werd teruggekeken, de training waarschijnlijk niet plaats zou hebben gevonden als er kosten mee gemoeid waren.

Ondersteuningsbehoefte van de scholen

De ondersteuningsbehoefte van de scholen bestaat vooral uit een combinatie van kennis en praktische vaardigheden. Scholen geven aan dat ze een stevigere basis zoeken voor signalering. Het gaat dan vooral om het herkennen van tekenen van mogelijke radicalisering: *‘Ik had duidelijk de behoefte aan praktische vaardigheden om onderbuikgevoelens of vermoedens om te zetten in concrete signalen, dus de overgang van gevoel naar feiten.’*

Dit zouden we vooral beschrijven als een behoefte aan kennis, hoewel in de gesprekken kennis en vaardigheden ook door elkaar werden gebruikt. De kennisbehoefte lijkt te variëren tussen maar ook binnen de onderwijsinstellingen. Meestal wordt er gedoeld op kennis van moslimextremisme, en de ene docent heeft hier vanwege persoonlijke interesse of bijvoorbeeld eerdere functies meer kennis van dan de andere docent. Vanwege deze individuele verschillen in kennisniveaus kon het soms voorkomen dat de ondersteuningsbehoeften binnen de groep deelnemers uiteenliep. Verder werd op een po-school, die pas sinds kort te maken had met instroom van leerlingen van diverse culturele achtergronden, aangegeven dat docenten de training ook wilden aangrijpen om eigen vooroordelen weg te nemen.

Daarnaast blijkt er veel behoefte te zijn aan handvatten om als school om te gaan met polarisatie. Het gaat dan niet zozeer om individuele leerlingen maar om het groepsproces. Docenten hebben behoefte aan kennis en vooral praktische handvatten, waarmee ze (beter) kunnen leren omgaan met groepsvorming binnen de klas, wij-zij-tegenstellingen en leerlingen/studenten die in discussies tegenover elkaar komen te staan. In feite gaat het om het aangaan van 'moeilijke gesprekken' over onderwerpen die in de klas sterk uiteenlopende reacties oproepen. Bij sommige trainingen was dit een expliciete vraag van de school. Bij de trainingen waarbij een acteur aanwezig was, is dit in rollenspellen geoefend.

'Aanvankelijk was de training meer gericht op het begrenzen van gedrag. Maar wij vonden het gesprek belangrijker. Polarisation is voor ons een groter probleem dan radicalisering. Dus de nadruk is verschoven naar het gesprek voeren en polarisation.'

We hebben geen duidelijke verschillen in ondersteuningsbehoefte tussen de schoolsoorten (po, vo en mbo) kunnen constateren, los van het gegeven dat deze met verschillende leeftijdsgroepen te maken hebben. Dat laatste leidt ertoe dat po-scholen in tegenstelling tot vo- en mbo-scholen in de ondersteuning iets minder gericht zijn op radicaliserend gedrag van de leerling, maar meer van de omgeving van het kind. Dit sluit aan bij de bevindingen van de gemeenten. Ook worden er binnen de mbo's geen duidelijk verschillen tussen de sectoren (techniek, economie, zorg en welzijn, landbouw) wat betreft ondersteuningsbehoefte waargenomen.

'We hebben 24 locaties, 8 clusters met elk een eigen identiteit en doelgroep. Dat heeft gevolgen voor hoe studenten hiermee omgaan. Dat geldt ook voor de medewerkers. Maar, de problemen zijn gelijk voor alle clusters, iedereen wil goed voorbereid zijn op lastige situaties, nazorg kunnen bieden, etc. De behoeftes zijn gelijk.'

Een punt dat specifiek door een mbo-instelling werd aangekaart, en wellicht voor meerdere mbo-instellingen opgaat, is de constatering dat bij docenten die instromen uit het bedrijfsleven, de pedagogisch-didactische vaardigheden soms achterblijven bij hun vakinhoudelijke kennis. Juist voor hen vond deze instelling het belangrijk om een training als deze in het kader van de COA te volgen.

In het algemeen blijkt er een goede match te zijn tussen de ondersteuningsbehoefte en het trainingsaanbod. De initiatiefnemers vanuit de scholen hebben het gevoel dat er goed naar hun wensen is geluisterd en ook tijdens de training bleek er ruimte voor specifieke vragen of wensen. Slechts één school heeft nadrukkelijk aangegeven dat de training vooral ging over het herkennen van radicalisering, terwijl de school meer behoefte had aan praktische handvatten voor het voeren van het gesprek over lastige en controversiële onderwerpen in de klas.

4 Aanpak radicalisering op de scholen

In dit hoofdstuk staat de aanpak ten aanzien van radicalisering op scholen centraal. Het doel van de training 'Sociale veiligheid en radicalisering', onderdeel van de COA, is scholen beter toe te rusten op het terrein van het herkennen, handelen en weerbaar maken tegen radicalisering. In 2017 is de naam van de training in het po en vo gewijzigd in 'Wij-zij-denken en extreem gedrag in de school'. Gaandeweg is gebleken dat deze bredere insteek beter aanslaat bij de scholen.

In paragraaf 4.1 wordt de opzet van de training binnen de scholen beschreven. Bijvoorbeeld, welke modules van de training zijn gevolgd en was de training verplicht voor alle teamleden? In paragraaf 4.2 staan de ervaringen met de training centraal, waaronder welke onderdelen als het meest nuttig zijn ervaren en of de training in de ondersteuningsbehoefte van de scholen heeft voorzien. Vervolgens komt in paragraaf 4.3 de invloed van de training op de aanpak van radicalisering op de scholen aan bod en in paragraaf 4.4 de mate waarin scholen gebruik hebben gemaakt van het leerlingenaanbod van de COA. SSV heeft na iedere training deelnemers gevraagd om evaluatieformulieren in te vullen. De resultaten van deze formulieren worden getoond in paragraaf 4.5.

4.1 Opzet van de training radicalisering

Welke onderdelen van de training zijn gevolgd

Het aanbod vanuit de COA aan de scholen bestaat uit een intakegesprek, een training, een follow-upgesprek en een leerlingenaanbod. Het intakegesprek met een adviseur van SSV heeft op alle door ons gesproken scholen plaats gevonden. Het follow-up gesprek is (nog) niet op alle gesproken scholen gevoerd. Bij twee scholen komt dit doordat de school hier geen behoefte aan heeft en bij enkele scholen moet het follow-up gesprek, ten tijde van het interview, nog worden ingepland. In totaal geven zeven scholen aan dat zij een follow-up gesprek hebben gevoerd, maar de ervaringen zijn in de gesprekken niet expliciet aan bod gekomen. Het leerlingenaanbod komt zoals gezegd apart aan de orde (paragraaf 4.4).

De training bestaat in het po en vo uit een basismodule met de mogelijkheid om deze uit te breiden met één of meerdere van de drie verdiepende modules 'de klas', 'de leerling', en 'de docent'. In de basismodule komen onderwerpen aan de orde zoals het kunnen herkennen van het radicaliseringsproces, op welke momenten het mogelijk is om in te grijpen, en het bieden van handelingsperspectieven. De verdiepende module 'De leerling' gaat in op het maken en onderhouden van contact met de radicaliserende leerling. De verdiepende module 'De klas' biedt kennis over het aangaan van de dialoog met de klas bij spanningen. De verdiepende module 'De docent' besteedt aandacht aan het eigen bewustwordingsproces bij de docent van eigen ideeën en denkbeelden omtrent polarisatie en radicalisering.

Op bijna alle deelnemende scholen is de basismodule op het moment van het interview gevolgd. Bij één po school en één mbo school moet de basistraining nog worden ingepland. In de gesprekken konden de scholen niet precies aangeven of ze naast de basismodule ook één of meerdere verdiepende modules hebben gevolgd. Wel noemen veel scholen dat aandacht is besteed aan

het voeren van moeilijke gesprekken in de klas. Ongeveer een derde van de gesproken vo-scholen noemt ook expliciet de aanvullende training ‘moeilijke gesprekken’⁵.

In het mbo kunnen scholen naast de basismodule kiezen voor een startbijeenkomst en/of een verdiepende module voor tweedelijnsbegeleiders. De startbijeenkomsten worden georganiseerd om het team nieuwsgierig en enthousiast te maken voor de training. Drie scholen hebben voor een startbijeenkomst gekozen. Eén van de andere scholen was dit ook van plan, maar daar werd de training als gevolg van een veiligheidsincident versneld georganiseerd. De module voor tweedelijnsbegeleiders staat voor een derde van de mbo-scholen op de planning, of is al geweest. De training ‘moeilijke gesprekken’ is ook volgens een derde van de gesproken mbo-instellingen gevolgd. Eén van de mbo-scholen geeft aan niet voor de aanvullende training moeilijke gesprekken te hebben gekozen, omdat zij van mening zijn dat docenten te lang bezig blijven met de problematiek, terwijl deskundige hulp noodzakelijk is.

Deelname

De meeste po- en vo-scholen hebben ervoor gekozen om de training alleen beschikbaar te stellen voor docenten. Sommige scholen hebben ook de onderwijsassistenten en intern begeleiders erbij betrokken. In het mbo werd de training, naast voor docenten, ook vaak beschikbaar gesteld voor het onderwijsondersteunend personeel, zoals conciërges en beveiliging, en de tweedelijnsbegeleiders. Bij nagenoeg alle po- en mbo-scholen en ongeveer de helft van de vo-scholen was deelname aan de training verplicht voor in ieder geval een deel van het team. De belangrijkste reden voor het verplicht stellen van deelname aan de training was de urgentie van de problematiek. Daarnaast vonden scholen het belangrijk om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen. Met andere woorden, het willen opereren als één team en met één mond willen praten. Het is daarbij belangrijk dat iedereen dezelfde kennis opdoet. Om deze redenen hadden de deelnemers over het algemeen ook geen probleem met het verplichtstellen van de training.

Bij de andere helft van de vo-scholen was deelname vrijwillig. Op deze scholen werden deelnemers geworven via bijvoorbeeld de mail, interne media, het benaderen van teamleiders en het inschakelen van de afdeling marketing. Deze scholen geven in de gesprekken aan in het algemeen wat teleurgesteld te zijn in de opkomst voor de training. Eén vo-school geeft in lijn hiermee aan dat de uitnodiging te veel op docenten was gericht, waardoor de conciërges niet zijn betrokken. Een gemiste kans, vinden ze achteraf.

4.2 Ervaringen met de training

In deze paragraaf bespreken we de ervaringen met de training. Dit gebeurt per trainingsonderdeel, achtereenvolgens voor het intakegesprek, de startbijeenkomst (in het mbo) en de training. De ervaringen met de module voor tweedelijnsbegeleiders komen niet apart aan bod, maar zijn onderdeel van de bespreking van de training.

5 De aanvullende training ‘Moeilijke gesprekken’ is geen onderdeel van de COA, maar wordt vaak in combinatie met de trainingen ‘Wij-zij-denken en extreem gedrag in de school’ en ‘Sociale veiligheid en radicalisering in de school’ aangeboden.

Ervaringen met het intakegesprek

De gesproken scholen zijn in het algemeen erg positief over het intakegesprek. De gesprekken gaven genoeg ruimte om de zorgen, behoeften en verwachtingen van de scholen te bespreken. Dit zorgde voor een goede aansluiting van de training met de ondersteuningsbehoefte van de school, wat volgens de scholen een grote meerwaarde was. Daarnaast geven de scholen aan dat het intakegesprek erg helpend was, omdat je zonder een dergelijk gesprek niet weet waar je precies aan toe bent. Dat was nu van tevoren al helemaal helder. Ook heeft het intakegesprek geholpen om scherp te krijgen wie in de school nu precies de training moest volgen. Echter, enkele gesproken scholen lijken wel informatie te missen over andere mogelijkheden op het gebied van radicalisering/polarisatie.

'Het is fijn dat de training op maat gemaakt kan worden. De verwachtingen zijn tijdens het intakegesprek helder gemaakt, hoe wij nu georganiseerd zijn en wat onze cultuur is. Vanuit hier hebben we afspraken gemaakt, zoals in welke periode en voor hoeveel deelnemers. Ik kon altijd contact houden met de trainer. We wilden graag een vaste trainer en dat was mogelijk.'

Ervaringen met de startbijeenkomst

Zoals eerder aangegeven is op drie mbo-instellingen een startbijeenkomst georganiseerd. De organisatie van de bijeenkomst verschilde per school. Bij een school kwam de training aan de orde tijdens een onderwijsconferentie, aldus dienend als startbijeenkomst, bij een andere school was het onderdeel van een studiedag met als thema 'radicalisering' en de derde school noemde het een algemene informatiebijeenkomst. De deelname aan deze bijeenkomsten was vrijwillig. Deelnemers hebben uit nieuwsgierigheid en leergierigheid aan de bijeenkomsten deelgenomen. De mbo-instellingen geven aan dat de startbijeenkomst de animo voor de training onder de deelnemers heeft vergroot, waardoor de bijeenkomst voldeed aan de verwachtingen. De begeleider van de bijeenkomst kwam zeer vaardig en kundig over en kon op een zodanig prikkelende manier vertellen dat dit de bewustwording in het team ten aanzien van de radicaliseringsproblematiek heeft vergroot. Achteraf geven deelnemers aan dat bij de startbijeenkomst de grootste kennisoverdracht zat. Eén school wil mogelijk jaarlijks een dergelijke bijeenkomst organiseren om nieuwe deelnemers voor de training te werven.

Ervaringen met de training

Animo voor deelname aan de training

De gesproken scholen vinden over het algemeen de animo voor deelname aan de training groot, op enkele scholen na. Deze scholen hadden meer deelnemers verwacht of merkten dat de animo in de loop van de trainingsdagen afzwakte. In hun ervaring had het moment waarop de training gegeven werd invloed op de animo. Zo vonden de eerste trainingsmomenten op een school plaats rond de aanslagen in Parijs, wat bepaalde spanningen veroorzaakte en waardoor de training op dat moment meer noodzakelijk leek. Bij het laatste trainingsmoment was de problematiek minder actueel, wat volgens de school de lagere opkomst zou kunnen verklaren.

De animo voor de verdiepende module voor tweedelijnsbegeleiders was bij de ene mbo-school groot. Bij de andere school was de animo niet heel hoog, wellicht doordat de module voornamelijk gericht was op sociale veiligheid.

Ervaringen met de opzet van training

De door ons gesproken deelnemers zijn over het algemeen erg positief over de training en geven aan dat deze aan de verwachting voldeed. Voornamelijk het feit dat de training op maat gemaakt was aan de hand van het intakegesprek zorgt ervoor dat deelnemers de training als compleet ervaren. Onderstaande opmerkingen ten aanzien van de opzet van de training zijn meerdere malen genoemd tijdens de interviews.

Wat betreft de opzet van de trainingen zijn de deelnemers erg te spreken over de inzet van een acteur. De acteur had een meerwaarde, omdat daardoor inzichtelijk werd dat gesprekken in de realiteit vaak toch anders verlopen dan men van tevoren verwacht. Mede dankzij deze oefeningen voelen docenten zich volgens de scholen zekerder van zichzelf als zij het gesprek met een leerling in een moeilijke situatie aangaan. Ook het met elkaar in gesprek gaan, vinden de deelnemers waardevol. Zo beschouwen de door ons gesproken deelnemers het met elkaar uitwisselen van casussen en ervaringen als positief: de gezamenlijke benadering zorgde bij deelnemers voor het gevoel dat ze er niet alleen voor staan. Ook was het team overstijgende karakter van de training van toegevoegde waarde: de trainingen boden een mooie gelegenheid om van elkaar te kunnen leren.

Deelnemers geven verder nog aan dat de training een goede afwisseling is van actieve en passieve momenten. Hierbij krijgen de trainers complimenten voor hoe zij de sociale tegenstellingen hebben neergezet en hoe zij omgangsvragen hebben beantwoord. Er worden veel voorbeelden gegeven in combinatie met theorie. Enkele deelnemers geven in dit opzicht echter aan dat ze tijdens de training juist meer behoefte hadden aan praktijk(voorbeelden). Ook zorgden de trainers voor het creëren van een veilige sfeer voor het (beladen) onderwerp, waardoor deelnemers gemakkelijk actief betrokken raakten. Een directeur van een po-school vertelde vooraf een beetje angstig te zijn geweest voor de reactie van de leerkrachten, omdat hij dacht dat het onderwerp bij hem op school niet echt een rol speelde. Deze angst was achteraf gezien onterecht, omdat de training erg informeel en prettig was.

Eén deelnemer geeft aan dat de groep het fijn had gevonden als de trainer rekening had gehouden met de doelgroep: bij hen hadden al veel docenten andere cursussen gevolgd en was de training een herhaling van kennis die zij al bezaten. Dit had volgens de betreffende deelnemer mogelijk te maken met het feit dat ze zelf van tevoren niet duidelijk waren geweest over de verschillen in kennis omtrent de problematiek tussen de verschillende afdelingen: de training was meer afgestemd op een andere afdeling.

Ervaringen met de inhoud van de training

In de interviews is aan de deelnemers een overzicht voorgelegd met onderwerpen die tijdens de training aan bod konden komen. In grote lijnen zijn dit de volgende drie overkoepelende onderwerpen: signaleren, duiden en handelen. De mate waarin deze onderwerpen onderdeel van de training waren, was mede afhankelijk van de ondersteuningsbehoefte van de school zoals deze in het intakegesprek naar voren kwam. De deelnemers is gevraagd om aan te geven hoe bruikbaar elk van deze onderwerpen voor hen is. In het po hebben vijf deelnemers onderstaande lijst ingevuld, in het vo elf en in het mbo dertien. Per categorie is het antwoordpercentage weergegeven.

Tabel 4.1 – Bruikbaarheid van de training gescoord op verschillende onderwerpen

	niet bruikbaar	een beetje bruikbaar	erg bruikbaar	niet aan de orde geweest
a. Meer kennis over hoe radicalisering ontstaat (triggerfactoren)		3%	97%	
b. Meer kennis over waar en hoe ik radicaliserend gedrag intern kan melden.		35%	59%	7%
c. Meer kennis over waar en hoe ik radicaliserend gedrag extern kan melden.		35%	48%	17%
d. Meer kennis over de procedure van opschaling (bij melding signalering radicaliserend gedrag).		45%	31%	24%
e. Meer kennis over welke partijen ik moet inschakelen als opschaling nodig is.	3%	45%	28%	24%
f. Meer inzicht in hoe de weerbaarheid van jongeren tegen radicalisering te verhogen is.	3%	31%	52%	14%
g. Meer inzicht in hoe potentiële radicalisering te herkennen bij de leerling zelf.	3%	7%	90%	
h. Meer inzicht in hoe potentiële radicalisering te herkennen in de omgeving van de leerling (ouders, oudere broer of neef, oom)	10%	28%	62%	
i. Meer inzicht in / bewustwording van de eigen angsten en belemmeringen om moeilijke gesprekken aan te gaan.	3%	31%	55%	10%
j. Handvatten voor het kunnen inschatten waar een leerling zich bevindt in een proces van radicalisering		28%	69%	3%
k. Handvatten voor het signaleren van en omgaan met spanningen in de klas	7%	28%	52%	14%

Signaleren en duiden

De door ons gesproken deelnemers vinden het merendeel van de genoemde onderdelen een beetje of erg bruikbaar. Drie onderwerpen springen eruit, namelijk het krijgen van meer kennis over de triggerfactoren, het krijgen van (meer) inzicht over hoe potentieel radicaliserend gedrag te herkennen is bij een leerling, en handvatten voor het kunnen inschatten waar een leerling zich bevindt in het proces van radicalisering. De gemene deler in deze drie onderwerpen is het herkennen van signalen van radicalisering. De training heeft volgens de scholen dan ook vooral geholpen bij het herkennen van potentieel radicaliserend gedrag en het duiden van signalen. Een school geeft in lijn hiermee aan dat de teamleden van tevoren onbewust bekwaam waren ten aanzien van het herkennen van radicalisering en extremisme. Dankzij de training zijn ze bewust bekwaam geworden. Deelnemers geven aan dat ze vooral het inzicht in de verschillende fases van radicalisering waardeerden. Men is zich er nu beter van bewust dat het mogelijk is om al in vroege fases acties te ondernemen. De meeste docenten weten beter wanneer ze moeten handelen, en hebben het gevoel daardoor escalatie te kunnen voorkomen. Vooral het rollenspel tijdens de training wordt als middel gezien om een beeld te krijgen van radicalisering en te leren hoe een leerling te benaderen van wie het vermoeden tot radicalisering bestaat. Een volgend pluspunt van de training is dat geleerd wordt om altijd in gesprek te blijven gaan en contact te blijven houden, hoe ingewikkeld of complex het onderwerp ook is. Het stappenplan, waarbij je kunt zien waar iemand in het proces van radicalisering zit en wat je kunt doen, helpt bij een voorval om te relativiseren en de situatie in perspectief te zetten.

Handelen

Over het algemeen geven de scholen aan dat het handelen in moeilijke situaties in iets mindere mate aan de orde is geweest. Dit is ook te zien in tabel 4.1. Kennis over extern melden, de procedure van opschalen en het inschakelen van partijen hierbij, zijn gemiddeld vaker niet aan de orde geweest in de training of zijn minder bruikbaar volgens de deelnemers. Zo geeft een school aan dat de training hen niet beter heeft toegerust op het handelen als zij signalen van radicalisering oppikken, maar ze zeggen daar tegelijkertijd bij dat dit waarschijnlijk deels komt doordat bij hen intern niet duidelijk is hoe men met een dergelijke melding om moet gaan. Een andere school geeft aan dat de training naar hun mening te weinig concreet maakte of er bij onderbuikgevoelens direct een melding gedaan moest worden: de trainer gaf aan dat ze '*dat zelf een beetje moesten aanvoelen...*'. Dit was voor de deelnemers niet voldoende duidelijk. Weer een andere school noemt in lijn hiermee dat de problematiek zich niet zo vaak voordoet, waardoor ze zich toch blijven afvragen hoe ze daadwerkelijk gaan reageren als het voorkomt. Eén school had met betrekking tot concreet handelen in de klas graag meer gezien, bijvoorbeeld door leraren met casussen te laten komen en daarop in te gaan. Een aantal docenten geeft aan dat ze graag een stappenplan zouden willen waarin duidelijk staat wanneer hun verantwoordelijkheid en betrokkenheid ophoudt bij een externe melding, en de taak van de docent is afgerond.

Uit tabel 4.1 blijkt dat ook het verhogen van weerbaarheid tegen radicalisering en het krijgen van handvatten over het omgaan met spanningen in de klas in meerdere gevallen niet of weinig aan de orde zijn geweest. De deelnemers geven in de gesprekken juist aan graag meer te willen weten over het weerbaar maken van leerlingen tegen radicalisering. Dit komt volgens hen maar kort aan de orde en gaat niet veel verder dan het benadrukken van het belang van het geven van positieve aandacht. Ze hebben niet het idee beter in staat te zijn om leerlingen weerbaarder te maken tegen radicalisering. Ze hebben wel handvatten gekregen om de dialoog beter aan te kunnen gaan, maar hebben het idee dat zij niet degenen zijn die direct invloed kunnen uitoefenen op het wel of niet radicaliseren van de studenten, omdat de leefwereld van de student veel breder is dan alleen de onderwijsomgeving. Zo geeft een docent aan zich wel beter in staat te voelen om leerlingen weerbaarder te maken tegen extreem gedachtegoed, maar het nog steeds lastig te vinden om een bepaald wereldbeeld uit het hoofd van een leerling te halen. Dit blijft volgens de docent moeilijk, ondanks dat het wel tijdens de training voorbij is gekomen.

Overige vaardigheden

Wat docenten ook hebben meegekregen is dat ze bij het in gesprek gaan met de studenten die radicale uitingen doen, niet direct een oordeel moeten vellen, maar vragen moeten stellen. De training heeft verder nog opgeleverd dat de professionele rol van de docenten in zijn geheel verbeterd is, door bijvoorbeeld de aangeleerde gesprekstechnieken die ook in andere situaties toepasbaar zijn. Ook is veel geleerd van de theoretische onderbouwing. Herhaaldelijk is gezegd dat de training vooroordelen bij de leerkracht zelf heeft weggehaald. Er is een beeld dat radicale ideeën breed leven onder moslims in Nederland, maar de training laat zien dat het in feite maar een kleine groep betreft die echt radicaal is.

Een mbo-school heeft de verdiepende module voor tweedelijnsbegeleiders gevolgd en heeft op basis van deze training een protocol opgesteld over hoe je moet omgaan met radicalisering. Dit protocol is gebaseerd op de vijf fasen van radicalisering en heeft als onderlegger de Radicx methode. Het protocol is nu onderdeel geworden van het sociale veiligheidsplan.

Aandachtspunten

Uit de gesprekken komen twee aandachtspunten naar voren. De eerste is dat deelnemers aangeven graag meer aandacht te willen zien in de training voor polarisatie – het aanleren van omgangstechnieken voor docenten voor een respectvol dialoog voeren in de klas – en daarna pas voor radicalisering als een voorbeeld van polarisatie. Volgens hen is er een grotere vraag naar ondersteuning in polarisatie dan in radicalisering of een combinatie daarvan.

Ten tweede geven meerdere scholen aan na afloop van de training behoefte te hebben aan herhaling. Zo geeft een deelnemer aan dat de inhoud van de training langzaam wegzakt, ook doordat ze er niet dagelijks mee te maken krijgt. Door tijdgebrek komt het thema vaak op school niet meer aan bod. Andere scholen vertellen dat het urgentiegevoel bij docenten verhoogd is na een incident of calamiteit en na de training, maar dat het bewustzijn daarna weer wegzakt. Om het bewustzijn weer op peil te krijgen, plant één school na de zomer weer een sessie in. Andere scholen geven aan dat ze buiten de trainingsmomenten ook vanuit SSV nog graag meer initiatief willen zien.

4.3 Radicalisering op scholen in de praktijk

Het doel van de trainingen is dat docenten en ondersteunend personeel de geleerde theorie en handelingswijzen leren toepassen in de onderwijspraktijk. Hieronder wordt toegelicht in welke mate en op welke manier dit gebeurt.

Verantwoordelijkheidsgevoel

De training heeft sterk bijgedragen aan de bewustwording bij docenten van hun rol bij het signaleren van (tekenen) van radicalisering. De training heeft volgens de gesproken scholen bovendien een prioriteit verhogende uitwerking gehad. Ze zijn zich meer bewust geworden van het onderwerp en de urgentie van de problematiek die in het onderwerp schuilt. Ten aanzien van het bewustzijn van de lokale radicaliseringsproblematiek voor en na de training geven docenten zich vóór de training gemiddeld een 4,5. Na de training geven zij zichzelf voor het bewustzijn van deze problematiek gemiddeld een 7,7.

Naast bewustwording heeft de training invloed gehad op het verantwoordelijkheidsgevoel ten aanzien van de problematiek. Zo geven enkele door ons gesproken deelnemers aan dat zij al veel zorgtaken hebben, maar dat aandacht voor radicalisering en polarisatie behoren tot de belangrijkste taken waar het onderwijspersoneel iets in kan betekenen.

Overigens zijn er ook deelnemers die aangeven dat hun bewustzijn van de lokale radicaliseringsproblematiek door de training niet erg veel hoger is geworden, maar het inzicht wel, en dat de problematiek dankzij de training weer scherper op het netvlies staat. Zo geven deelnemers van een school aan zich ook voor de training sterk bewust te zijn geweest van hun eigen rol; sinds de training gaan de docenten echter altijd in overleg met elkaar, indien ze iets vreemds merken bij een leerling en wordt altijd een melding gemaakt bij de centrale veiligheidsfunctionaris op school.

Signaleren en duiden

Docenten geven aan dat de training ervoor gezorgd heeft dat zij zich meer zelfverzekerd voelen ten aanzien van het signaleren van radicalisering en zich meer bewust zijn van mogelijke signalen van radicalisering en polarisatie. In de gesprekken zeggen ze na de training anders tegen radicalisering aan te kijken. De training heeft deelnemers aan het denken gezet. Een voorbeeld dat gegeven wordt, is een hoofddoekjesverbod en hoe dat polarisatie in de hand werkt. De training heeft er volgens de deelnemers ook aan bijgedragen, dat ze het belangrijker vinden om leerlingen kritisch te leren denken en dat ze als docent beter weten wat ze wel en niet kunnen zeggen, waardoor leerlingen meer steun ervaren. De training draagt dus in veel opzichten bij aan professionalisering en aan een bredere scholing.

'Het is wel dat ik na ben gaan denken. Wij hebben bijvoorbeeld een hoofddoekjesverbod. En eigenlijk, als je dat vanuit een bepaald punt bekijkt, werkt dat ook polariserend. Want wij leren onze leerlingen dat een hoofddoekje niet hoort in een openbaar gebouw als onze school. Het is geen bijzonder gebouw, het is gewoon de school. Dat vind ik eigenlijk polariserend werken en dat is iets wat niet omgegooid zal worden in deze school. En dat betekent dus dat de leerlingen van moslimafkomst die een hoofddoek willen dragen of vinden dat dat moet kunnen, die gaan naar een andere school. En daarmee is onze school geen afspiegeling van de wijk en van de maatschappij.'

Wat betreft vaardigheid geven enkele scholen aan voorafgaand aan of tijdens de training foutief signalen te hebben herkend. Zowel de theorie als het oefenen hiermee tijdens de training hebben daar kennis en inzicht in geboden. Op alle gesproken scholen is men nu bewuster bezig met observeren en weet men beter waarop gelet kan worden. Er wordt regelmatig aan het stappenplan uit de training gedacht. De geleerde denkwijze wordt gebruikt om situaties op het gebied van polarisatie en radicalisering te beoordelen. In de praktijk zijn er docenten die direct na de training extra op een aantal leerlingen zijn gaan letten. Hoe dan ook geven alle gesproken deelnemers aan meer te zijn gaan letten op signalen, verhalen van de leerling en de sociale kaart van de leerling. Ook gaan docenten hierover eerder in gesprek met elkaar en met de betreffende mentoren. Radicaliserend en polariserend gedrag zijn nu bovendien vaker onderdeel van de leerlingenbesprekingen. Sommige scholen geven aan dat de training hen meer bewust heeft gemaakt van wat bepaald zorgwekkend gedrag bij leerlingen kan betekenen en verwachten dit nu eerder extern te zullen melden, waar dit voorheen juist eerder intern werd opgelost. Herkennen blijft lastig, zo zeggen scholen, maar een niet-pluis gevoel kan beter geplaatst worden. De training lijkt aldus de kans op signalering zowel binnen als buiten de klas te vergroten.

Melden

Met betrekking tot het intern melden van een niet-pluis gevoel, geven de meeste door ons gesproken scholen aan dat dit door de training laagdrempeliger is geworden. Daarnaast vinden de meeste gesproken deelnemers het nu duidelijker wanneer en waar te melden. De toename in bewustwording zorgt voor een actiever beleid. Degenen die ook voor de training altijd al een interne melding zouden doen, vinden het positief dat het belang hiervan tijdens de training nog eens extra benadrukt is.

Op de meeste gesproken scholen is de meldingsprocedure zo geregeld dat kwesties eerst intern gemeld worden bij de daarvoor aangewezen persoon. Diegene heeft de regie over het maken

van een externe melding. Bij extern melden is zorgvuldigheid van belang en zaken moeten goed tegen elkaar worden afgewogen om de vertrouwensrelatie tussen docent en leerling niet te verstoren. Dit beleid bestond vaak al, maar was dan niet bij iedereen bekend. Een enkele school heeft de stappen voor het maken van een melding in een sheet samengevat, zodat docenten gemakkelijk kunnen opzoeken wat ze moeten doen en bij wie ze terecht kunnen in het geval van een niet-pluis gevoel. De training heeft in sommige gevallen ook duidelijkheid gegeven over waar extern gemeld moet worden.

Sinds de training zijn er op enkele vo- en mbo-scholen situaties voorgevallen, waarin men een melding heeft gemaakt. Bij een enkele po-school is sprake van opmerkingen, die leerlingen van anderen, bijvoorbeeld ouders, napraten. Door één deelnemer wordt benoemd dat meldingsgesprekken met externe partijen sinds de training soepeler verlopen doordat ze meer kennis hebben van de materie. Maar een andere deelnemer vond dat het juist erg lang duurde voordat er iets gebeurde en dat onduidelijk was wie verantwoordelijk was. Hier waren zowel binnen als buiten de school in dit geval communicatieve knelpunten.

4.4 Aandacht voor radicalisering in het curriculum

Voornamelijk in het vo wordt tijdens de lessen actief aandacht besteed aan het thema radicalisering. Dit gebeurt vaak binnen het vak maatschappijleer, maar komt soms ook bij aardrijkskunde of culturele en kunstzinnige vorming (ckv) aan bod. Op de scholen wordt ook over het thema radicalisering gesproken naar aanleiding van actuele gebeurtenissen. Daarnaast geven de door ons gesproken scholen aan dat in de klas wordt gesproken over de rol van religie in de samenleving, en worden leerlingen aangespoord om kritisch na te denken over hoe nieuwsberichten ontstaan en hoe percepties worden gevormd. Het is in sommige gevallen volgens de scholen wel docentafhankelijk of en op welke manier de radicaliseringsproblematiek aan bod komt.

De door ons gesproken po-scholen besteden geen gestructureerde aandacht aan radicalisering; wel komt het ter sprake als het bijvoorbeeld in het jeugdjournaal aan bod komt of als een leerling erover begint. Tevens geven de po-scholen aan dat zij de leerlingen liever buiten de thematiek houden, of, zoals één school aangeeft, 'dat ze als school neutraal willen blijven'. Ondanks dat po scholen niet bewust bezig zijn met het thema radicalisering voor de leerlingen, komt het bij enkele scholen wel zijdelings aan de orde in de burgerschapssecties van de lesmethode 'Wereldverkenning'. Ook wordt, afhankelijk van de individuele leerkracht, tijdens verkiezingstijd besproken wat er speelt in Nederland. Verder besteden verschillende scholen aandacht aan diversiteit, omgangsvormen, religieuze gewoonten en regels en ervaringen van leerlingen omtrent religieuze spanningen. Daarnaast bevorderen de door ons gesproken po-scholen een open sfeer, waarbij verschillen in leefstijlen en gewoonten worden besproken en leerlingen elkaars cultuur leren kennen. Tevens worden er excursies geregeld naar zowel kerken als moskeeën. Eén van de po-scholen geeft aan in de bovenbouw meer aandacht aan radicalisering te besteden dan in de onderbouw.

De mbo-scholen die wij hebben gesproken, hebben geen lesmateriaal over radicalisering verplicht gesteld. Docenten zijn daarin vrij om te kiezen. Hierdoor is de mate van daadwerkelijke aandacht aan radicalisering en de inhoud ervan in de les divers en docentafhankelijk. Op de gesproken mbo-scholen hebben burgerschapsdocenten vakinhoudelijk ruimte om radicaliseringsproblematiek te behandelen aan de hand van actualiteit en praktische voorbeelden. Vaak

stemt het docententeam na een incident met elkaar af, in de ochtend voordat de lessen beginnen. Of en hoe het gebeurde tijdens de lessen aan de orde komt, is vervolgens de keuze van de docent. Een school geeft aan niet te veel aandacht aan het thema te willen besteden, omdat het onderwerp veel bij studenten oproept. Er wordt niet of amper over geloof gepraat omdat discussies snel escaleren. Een aantal scholen overweegt wel om aandacht voor radicaliserings- of polarisatieproblematiek in de lesprogramma's op te nemen. Twee scholen bieden excursies aan, bijvoorbeeld naar de Tweede Kamer en naar de gemeenteraad. Ze geven niet specifiek aan hoe zij dit koppelen aan het thema radicalisering. Een van de scholen geeft aan samen met docenten, ook van andere onderwijsinstellingen, naar de film 'Layla M.' te zijn geweest. Na afloop hebben docenten een lesprogramma gemaakt om samen met leerlingen de film te bekijken en er daarna erover in gesprek te gaan.

In het algemeen maken we uit de gesprekken op dat de meningen verdeeld zijn over het wel of niet opnemen van het thema radicalisering in het curriculum. Sommige docenten menen dat het thema radicalisering onderdeel zou moeten worden van een lesprogramma, en meer zou moeten worden besproken tijdens mentorlessen. Anderen waarschuwen echter voor het expliciteren van het onderwerp, omdat het risico bestaat dat het aanwakkeren van de aandacht een averechts effect heeft. Ze willen het onderwerp niet groter maken dan het is. Zo vindt een deelnemer dat er genoeg aanleiding is om meningen te ventileren en leerlingen bewust te maken van de radicaliseringsproblematiek, en het daarom geen vast onderdeel van het lesprogramma hoeft te worden. Een school geeft aan te worstelen met de keuze om het wel of niet in de lesmethode op te nemen en hoe met dit onderwerp om te gaan. Tijdens de lessen komen er – voor zover bekend bij de geïnterviewden – geen gastdocenten of ervaringsdeskundigen om over het thema te praten. Ook worden er geen themadagen of projectweken georganiseerd.

Leerlingenaanbod COA

De COA biedt ook een leerlingenaanbod. Dit aanbod bestaat uit programma's, die buiten de COA om ontwikkeld zijn en aangeboden worden, maar ook onderdeel zijn van de COA, vanwege de goede aansluiting bij de doelstellingen van de COA om leerlingen aan te zetten tot kritisch denken over de thematiek. Het betreft de volgende vier programma's⁶: Jihad, de voorstelling, de Roadshow persvrijheid, Newsroom, en lespakket Radicaal Ideaal. Deze programma's richten zich op scholieren in het vo en mbo en zijn geselecteerd voor de COA, omdat deze aansluiten bij de behoefte van scholen aan lesmateriaal op thema's als persvrijheid en omgaan met media. De programma's zijn een laagdrempelige cultuuruiting om de thema's bespreekbaar te maken en geven docenten hiervoor tools in handen.

Jihad, de voorstelling is een theatervoorstelling met bijbehorend lesmateriaal en een nagesprek in het theater. De voorstelling, de (interculturele) dialoog in de lessen op school en het nagesprek zijn erop gericht om leerlingen kennis te laten maken met elkaars leef- en denkwerelden. In een evaluatie kwam Jihad de voorstelling naar voren als een zeer effectieve interventie in het bereiken van leerlingen en het bespreekbaar maken van radicalisering (Prins, Swinkels, Schaank, & Elberdai, 2017).

⁶ Andere soortgelijke programma's gericht op radicalisering, zoals bijvoorbeeld Layla M., voorstelling Nadia of ander aanbod vanuit de markt of scholen zelf, hadden ook onder de COA kunnen vallen

De Roadshow Persvrijheid is een debat tussen journalisten, uitgevers, chef- en hoofdredacteurs, en middelbare scholieren over persvrijheid. Voorafgaand aan het debat, leren de scholieren eerst in voorbereidende lessen meer over de functies van nieuws en persvrijheid door in gesprek te gaan over media, complot denken en de grenzen van vrijheid van meningsuiting. Met het programma worden jongeren bewust van hun eigen aannames en maken zij kennis met de journalistieke wereld (Ozdemir, 2016).

Het lesprogramma Radicaal ideaal is ontwikkeld door Codename Future, ESS, SSV en docenten van verschillende mbo-scholen. Deze samenwerking is gezocht om het programma goed te laten aansluiten bij het trainingsaanbod. Inzichten uit de training 'omgaan met extreme idealen' zijn gebruikt om het programma vorm te geven. De doelstelling van het lesprogramma is om het gesprek aan te gaan over polarisatie en radicalisering. Ook heeft het als doel jongeren op het mbo weerbaar te maken tegen radicalisering. Het lesproject Radicaal ideaal bestaat uit drie lessen over gelijkheid, idealen en media (Codename Future, 2016).

Het onderwijsprogramma Newsroom is ontwikkeld door Diversion en Roadshow Persvrijheid. Newsroom is een mediawijsheid programma en gaat een positieve confrontatie aan met jongeren. In Newsroom stimuleren peer educators het gesprek tussen jongeren onderling en gaan de leerlingen met een ervaren journalist of andere mediamakers in gesprek. In het programma worden jongeren zich niet alleen bewust van hun eigen aannames, maar maken zij ook kennis met de journalistieke wereld en mechanismen van de media. Daarnaast is er een digitaal lespakket beschikbaar voor docenten, die in de klas verder willen gaan op het thema, bestaande uit drie lessen met aanbevelingen en oefeningen om gesprekken over moeilijke onderwerpen te voeren in de klas.

Uit de gesprekken met de scholen maken we op dat Jihad, de voorstelling veruit het bekendste programma uit het leerlingenaanbod van de COA is. De scholen die naar de voorstelling zijn geweest, vinden het een indrukwekkende en leerzame ervaring voor de leerlingen. De leerlingen zelf vinden de voorstelling volgens hen interessant, leuk en bijzonder.

Enkele door ons gesproken mbo-instellingen gebruiken Codename Future in de lessen. Zo is er bij een mbo-school binnen één team een pilot geweest met het Codename Future programma. Een docent die mee heeft gedaan aan deze pilot geeft aan dat docenten het programma op hun eigen manier invullen, meestal door middel van actuele gebeurtenissen. Docenten vinden het een leuk en interactief programma, met nuttige filmpjes op de website. De behoefte en bereidwilligheid van studenten om erover te praten is wisselend. Helaas is er geen terugkoppeling geweest aan het team over de pilot.

Desondanks kennen de meeste door ons gesproken scholen de vier genoemde programma's niet en weten ze bovendien niet dat deze programma's als leerlingenaanbod onderdeel zijn van de COA. Ook de door ons gesproken scholen, die wel naar Jihad de voorstelling zijn geweest of het programma van Codename Future hebben gebruikt, geen idee dat deze programma's onderdeel zijn van het COA-aanbod. Uit de gesprekken maken we op dat enkele scholen zeker wel interesse zouden hebben in het aanbod.

4.5 Evaluatie training door SSV

Na elke training heeft SSV de deelnemers gevraagd om evaluatieformulieren in te vullen. Deze evaluatie richtte zich oorspronkelijk op de beoordeling van de inhoud van de training, de gebruikte werkvormen, de aansluiting bij de praktijk en het functioneren van de trainer. In de herziene evaluatieformulieren wordt voornamelijk gevraagd naar het functioneren van de deelnemer ten aanzien van radicaliserings- en polarisatieproblematiek na het volgen van de training.

Hieronder komen eerst de uitkomsten van de originele evaluatieformulieren op de onderwerpen inhoud van de training, de gebruikte werkvormen en de aansluiting bij de praktijk aan bod, daarna de resultaten op de eerste vier vragen uit de nieuwe versie van de evaluatieformulieren. De open vragen uit de evaluatieformulieren zijn bekeken en vergeleken met de antwoorden uit de interviews. Deze antwoorden kwamen sterk met elkaar overeen en zijn daarom hier niet meer apart beschreven.

Uitkomsten oorspronkelijke evaluatieformulieren

Het valt op dat deelnemers van mbo-scholen de inhoud van de training het meest positief beoordelen (zie tabel 4.2). Hiervoor geeft 50 procent een 'zeer goed' en 46 procent een 'goed'. Deelnemers van po scholen lijken verhoudingsgewijs het meest kritisch. Van hen geeft 80 procent een score '(zeer) goed' aan de inhoud van de training. In het vo is dit 88 procent.

De gebruikte werkvormen worden in het mbo en vo overwegend als 'goed' beoordeeld (resp. 48% en 51%). In het po worden de werkvormen overwegend als 'voldoende' beoordeeld (45%).

Deelnemers uit het po en vo vinden de aansluiting van de training bij de praktijk overwegend 'goed' (resp. 66% en 47%). In het mbo geeft 53 procent aan dat de training 'zeer goed' aansluit bij de praktijk.

Tabel 4.2 – Beoordeling van de inhoud van de training

score	Onvoldoende	Matig	Voldoende	Goed	Zeer goed	Totaal
Beoordeling van de inhoud van de training						
po	0%	3%	14%	52%	28%	29
vo	0%	1%	8%	53%	35%	210
mbo	0%	0%	3%	46%	50%	204
Beoordeling van de gebruikte werkvormen						
po	0%	10%	45%	31%	7%	29
vo	0%	2%	18%	51%	29%	240
mbo	0%	1%	12%	48%	39%	204
Beoordeling van de aansluiting met de praktijk						
po	0%	0%	14%	66%	21%	29
vo	0%	3%	15%	47%	30%	240
mbo	0%	1%	7%	39%	53%	204

Bron: evaluatieformulieren SSV

Uitkomsten herziene evaluatieformulieren

Weten deelnemers dankzij de training waar ze terecht kunnen met hun zorgen over leerlingen? Iets meer dan de helft van de deelnemers uit het po en vo geven aan dat zij dat 'goed' weten (zie tabel 4.3). Deelnemers van mbo-scholen reageren hier iets kritischer op. Van hen geeft 22 procent aan dit dankzij de training 'goed' te kunnen en 35 procent geeft hiervoor een 'voldoende'. Ook geeft 27 procent aan dit dankzij de training 'matig' te kunnen.

Dankzij de training voelt de helft van de deelnemers po en vo zich 'voldoende' in staat om met leerlingen in gesprek te gaan over extreme idealen en een groot deel voelt zich hiertoe goed tot zeer goed in staat (resp. 43% en 37%). In het mbo zijn de deelnemers wederom iets gematigder en voelt een kwart zich 'matig' in staat om het gesprek met leerlingen aan te gaan.

In alle drie de onderwijssectoren geven de meeste deelnemers aan dat zij zich dankzij de training 'goed' bewust zijn van de samenhang tussen identiteitsontwikkeling, idealen, radicalisering en polarisatie. De percentages hiervoor lopen uiteen van 40 procent tot en met 47 procent. In het mbo is bovendien nog eens 29 procent van de deelnemers zich zeer goed hiervan bewust.

In het po geeft 52 procent van de deelnemers aan dankzij de training 'goed' te weten wat er van hen verwacht wordt binnen de schoolorganisatie als het gaat om radicalisering. In het vo en mbo geeft men overwegend aan zich dankzij de training hier 'voldoende' bewust van te zijn (44%). Waar in het vo een groot deel (38%) ook aangeeft dit dankzij de training 'goed' te weten, geeft in het mbo nog een groot deel (34%) aan dit dankzij de training 'matig' te weten.

Tabel 4.3 – Weten waar je terecht kunt met zorgen over leerlingen

score	Onvoldoende	Matig	Voldoende	Goed	Zeer goed	Totaal
Weten waar je terecht kunt met zorgen over leerlingen						
po	0%	0%	30%	52%	17%	23
vo	1%	10%	34%	51%	3%	67
mbo	8%	27%	35%	22%	5%	37
In staat zijn om in gesprek te gaan met leerlingen over extreme idealen en uitingen						
po	4%	0%	52%	43%	0%	23
vo	0%	10%	53%	22%	15%	68
mbo	0%	25%	45%	23%	5%	40
Bewust zijn van samenhang tussen identiteitsontwikkeling, idealen, radicalisering, polarisatie						
po	4%	4%	35%	43%	13%	23
vo	0%	7%	29%	47%	15%	68
mbo	0%	2%	29%	40%	29%	42
Weten wat de schoolorganisatie van hen verwacht als het gaat om radicalisering						
po	0%	0%	39%	52%	9%	23
vo	1%	13%	44%	38%	3%	68
mbo	5%	34%	39%	15%	5%	41

Bron: evaluatieformulieren SSV

5 De toekomst van de COA

In dit hoofdstuk staat de toekomst van de COA centraal, waarbij we de vraag beantwoorden in hoeverre de COA te versterken is (onderzoeksvraag 4). Hierbij gaat het om mogelijke verbeterpunten voor de COA, opdat deze aanpak ook in de toekomst inzetbaar blijft voor de gemeenten en de scholen. Bovendien wordt met het beantwoorden van deze vraag informatie geboden om de aanpak wellicht ook voor andere gemeenten en andere scholen relevant te maken.

Doordat we in dit hoofdstuk reflecteren op de verduurzaming van de aanpak binnen de gemeenten en op de training binnen de scholen, relateren we hier tevens aan de eerdere onderzoeksvragen. Het betreft vooral de wijze waarop gemeenten de aanpak hebben opgenomen in hun gemeentelijke beleid en de wijze waarop de scholen omgaan met hetgeen is geleerd in de training.

5.1 Borging van de verkregen kennis

De gemeenten

In de voorgaande hoofdstukken hebben we vastgesteld dat de COA bij een groot deel van de gemeenten de samenwerking met de scholen tot stand heeft gebracht of heeft versterkt. De gemeenten geven in de gesprekken aan deze samenwerking te waarderen en belangrijk te vinden in de – preventieve – aanpak van radicalisering en zijn dan ook zeker voornemens om deze samenwerking in de toekomst voort te zetten. Bij enkele gemeenten ligt de samenwerking tussen gemeente en scholen vast in interbestuurlijke overleggen, maar dit is niet overal zo gestructureerd georganiseerd. Bovendien is een dergelijke overlegstructuur nooit expliciet gericht op het thema radicalisering. Voorts wijzen de gemeenten op de betrekkelijk geringe basis die ze als gemeente hebben om richting de scholen invloed uit te oefenen. Als gemeenten ervaren ze weinig mogelijkheden om scholen te bewegen tot het zetten van bepaalde stappen of het voeren van bepaald beleid. Daarin zijn de scholen vrij.

Voor een tweetal gemeenten betekent de COA niets meer dan dat zij een lijstje met contactgegevens van de scholen aan SSV hebben doorgegeven. Binnen deze gemeenten is dan ook geen sprake van borging. En in een derde gemeente zijn ze nog in de opstartfase met de hele aanpak en is het nog te vroeg voor vragen over borging.

In geen enkele van de door ons gesproken gemeenten is de COA onderdeel van het reguliere gemeentelijke beleid. Vaak is het radicaliseringsbeleid opgezet met versterkingsgelden en is het nog maar de vraag of dit radicaliseringsbeleid geborgd kan worden binnen andere beleidstakken van de gemeente als de versterkingsgelden ophouden. Zelfs het in stand houden van de contacten met de scholen op dit onderwerp kan lastig zijn voor gemeenten omdat er geen budget voor beschikbaar is. In de regel wordt alles wat met de COA te maken heeft er nu 'bij gedaan', meestal door de afdeling die binnen de gemeente verantwoordelijk is voor de aanpak van radicalisering.

'In de toekomst denk ik dat we de aandacht afhalen van radicalisering en meer leggen op binding – polarisatie, maar dan positief geformuleerd. We gaan proberen om bestuurlijke commitment daarvoor te krijgen, zodat er uren beschikbaar worden gesteld voor bijvoorbeeld het onderhouden

van de contacten met de migrantengemeenschappen. We hebben nu versterkingsgelden voor de preventie van radicalisering en nog een half jaar om over de aanpak na te denken.'

De scholen

Drie interne risicofactoren zijn in de gesprekken door de scholen vaak benoemd als het gaat om de aandacht voor radicalisering. Dit is ten eerste het inpassen van deze aandacht in de jaarplanning. De aandacht voor radicalisering laait voornamelijk op als er gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld aanslagen, dichtbij voorvallen. Dit moet op dat moment worden ingepast in de hectiek van de dag: bijvoorbeeld de organisatie van de centrale examens, proefwerkweken, en vergaderingen. De tweede factor die scholen regelmatig noemen, is dat er ook al veel aandacht moet worden besteed aan andere maatschappelijke problemen. De derde factor is financiering. Dit is nu geen probleem, omdat de ondersteuning door SSV gratis is. Echter, als de financiering weg zou vallen, dan zou dit een grote belemmering zijn voor het op de agenda te houden van dit onderwerp.

Met betrekking tot externe risicofactoren, geven scholen aan dat het belangrijk is om op de hoogte te zijn van wat er mogelijk is. Communicatie is hierin erg belangrijk. Zo gaf een school aan dat zij zonder uitnodiging van de gemeente niet op de hoogte was geweest van de training.

Wat betreft de borging van het geleerde in de training, blijkt uit de gesprekken dat bij de meeste scholen deelnemers geen kennis hebben gedeeld met niet-deelnemende collega's. Sterker nog, het geleerde zakt bij de deelnemers snel weg, omdat er weinig mogelijkheden zijn om de kennis in de praktijk te brengen. Enkele scholen denken aan een soort train de trainer concept, waarbij enkele leden uit het team een vervolgtraining volgen en daarna de rest van het team hierover informeren. Een andere school vindt dit juist geen goed idee, omdat het onderwerp heel specifiek is en je daarvoor echt een goede trainer nodig hebt.

De aandacht voor radicalisering lijkt op geen enkele school (op opleidingsniveau) een structureel karakter te hebben. Over het algemeen is er geen protocol voor de omgang met radicalisering, onder andere omdat volgens de scholen elk geval uniek is. De uitkomsten van de training zijn bij een enkele school wel opgenomen in het veiligheidsplan. Eén school geeft aan dat een protocol voor de omgang met radicalisering ontwikkeld is op basis van de training en dat het onderwerp radicalisering jaarlijks op de agenda komt met informatie en activiteiten om de aandacht ervoor levend te houden, maar dit lijkt een uitzondering te zijn ten opzichte van alle door ons gesproken scholen. Zoals in hoofdstuk 4 is aangegeven, is radicalisering in het onderwijsaanbod geen vaststaand thema. Veelal grijpt men de actualiteit aan om het thema te bespreken.

5.2 De insteek via de gemeenten

Een belangrijk kenmerk van de COA is dat de gemeenten zijn ingezet om de scholen te benaderen over de training en de radicaliseringsproblematiek in de gemeente. Een eerste vraag die gesteld kan worden als het gaat om de toekomst van de COA is dan ook of deze insteek een goede keuze is geweest.

De gemeenten

Alle door ons gesproken gemeenten geven aan te vinden dat de gemeente primair verantwoordelijk is voor de sociale veiligheid in de gemeente en daarmee voor de radicaliseringsaanpak binnen de gemeente. In dat opzicht is de insteek van de COA om de scholen via de gemeenten te benaderen, wat de gemeenten betreft dan ook een goede keuze.

Tevens heeft de COA enkele gemeenten iets in handen gegeven om een samenwerking met de scholen tot stand te brengen. Het aanbod van de – gratis – training gaf deze gemeenten de mogelijkheid om contact te zoeken met de scholen. Ze hadden de scholen iets te bieden. Een deel van de gemeenten zocht bovendien naar mogelijkheden om de rol van de scholen in de preventieve aanpak van radicalisering te vergroten of te verstevigen. Ook hier sloot de COA goed bij aan.

Eén door ons gesproken gemeente heeft niet deelgenomen aan de COA omdat de gemeente zelf al een radicaliseringsbeleid had opgesteld, waarin volgens de gemeente voldoende aanbod voor de scholen was. In deze gemeente is de training dan ook niet aangeboden aan de scholen. Tegelijkertijd heeft geen enkele school binnen deze gemeente gebruik gemaakt van de mogelijkheid om zelf bij SSV de training aan te vragen, wat er wellicht op wijst dat de scholen in deze gemeente inderdaad al worden voorzien. Het is overigens een grote gemeente dus het betreft een groot aantal scholen in po, vo én mbo.

De scholen

In het algemeen vinden ook de scholen het een goede keuze om via de gemeente scholen aan te spreken, mede ook vanwege de verantwoordelijkheid van de gemeente jegens de lokale veiligheid. Men vindt bovendien dat de gemeente op de hoogte moet zijn van wat er speelt, door bijvoorbeeld samenwerking met de scholen. De gemeenten kunnen faciliteren mits zij een goed beeld hebben van wat er speelt op scholen. Hier is men niet altijd van overtuigd, maar de meeste (vooral po- en vo-) scholen zijn tevreden over hoe de lijntjes met de gemeente lopen. Wel geeft een beleidsmedewerker aan huiverig te zijn voor personeelwisselingen en discontinuïteit van beleid, nadat er verkiezingen zijn geweest. Dit zorgt vaak voor vertraging in de samenwerking tussen gemeente en schoolbesturen.

Onduidelijk is of er terugkoppeling van SSV is naar de gemeente over welke scholen de training van de COA gaan volgen. Onderling weten scholen in dezelfde gemeente dit ook niet van elkaar.

5.3 De behoeften in de toekomst

De gemeenten

Gemeenten geven aan het belangrijk te vinden dat onderwijsinstellingen de expertise in huis hebben om met de toenemende polarisatie in de samenleving om te gaan. Het gaat er dus in de optiek van de gemeenten niet alleen om dat docenten getraind worden om radicaliseringssignalen op te pikken, maar ook dat de algemene deskundigheid van docenten verbetert, zodat ze een breed scala van polariserende maatschappelijke thema's in de klas kunnen bespreken. Een belangrijk punt van aandacht is volgens de gemeenten dan ook dat de training breder moet worden

ingezet, dus niet alleen gericht op radicalisering maar (ook) op het omgaan met maatschappelijke spanningen of polarisatie. In lijn met deze opmerkingen vindt een deel van de gemeenten ook dat er wat meer druk mag komen op scholen om ze bewust te maken van hun verantwoordelijkheid en rol om radicalisering en maatschappelijke spanningen op te nemen in het schoolveiligheidsplan.

Verder wijzen gemeenten erop dat het goed zou zijn als in de toekomst ook de andere kant van de polarisatie aan bod komt tijdens de training. Deze nuance is volgens de gemeenten een goede zaak, want bij polarisatie gaat het niet alleen om radicale islam, maar ook om andere vormen van radicaliteit en polariserende wereldbeelden, zoals extreem-linkse / -rechtse politieke opvattingen en streng-gereformeerde opvattingen.

Voorts zijn de gemeenten voorstander van een herhaal cursus, voor een update van de kennis van docenten, om het thema op de agenda te houden, nieuwe medewerkers te trainen, en om de samenwerking van de gemeente met de scholen weer een impuls te geven. Hierbij geven ze aan te hopen dat de COA blijft, want ze verwachten dat de scholen de training niet zelf gaan betalen.

Eén gemeente geeft aan dat het goed is om de samenhang met het leerlingenaanbod meer duidelijk te maken. In de gesprekken is ons sowieso opgevallen dat de gemeenten de koppeling van het leerlingenaanbod met de COA niet maken. Zij zien dit los van elkaar. Voor gemeenten is bijvoorbeeld Jihad de voorstelling iets dat zij zelf aanbieden aan de scholen, maar geen onderdeel van de COA.

Het grootste deel van de door ons gesproken gemeenten geeft aan geen mogelijkheden te zien om het aantal scholen waar contact mee is, uit te breiden, of zien voor zichzelf geen verdere rol in de benadering van de scholen. Een enkele gemeente is nog bezig met de uitrol richting po, maar in het vo en mbo zien de gemeenten geen nieuwe mogelijkheden meer om scholen te overtuigen van het belang van de training. Wat dat betreft zien de gemeenten in de toekomst dus geen mogelijkheid om de COA binnen hun eigen gemeente nog uit te breiden naar niet-deelnemende scholen.

De invloed van gemeenten op de scholen, met name om ze te bewegen om aandacht te besteden aan de radicaliseringsproblematiek en de scholen ervan te overtuigen dat deze problematiek realiteit is, is bij veel gemeenten een worsteling: *'Je hebt als gemeente geen formele mogelijkheid om scholen te dwingen mee te doen, dus je moet het hebben van je overtuigingskracht'*.

In lijn met deze worsteling en het belang dat de gemeenten hechten aan een rol van de scholen in de preventieve aanpak van de radicaliseringsproblematiek, noemen de gemeenten een aantal mogelijkheden om de wettelijke inbedding van de uitvoering van de preventieve aanpak in de scholen te vergroten, opdat dit voor de scholen minder vrijblijvend is. Zo stelt een gemeente voor om de training onder te brengen in een landelijk overleg of programma, waardoor het een structureel en duurzaam instructief initiatief wordt in plaats van de ad hoc-benadering die momenteel (volgens deze gemeente) geldt. Een andere gemeente vindt dat er meer druk moet komen op scholen om de omgang met of aanpak van radicalisering / maatschappelijke spanningen op te nemen in het veiligheidsplan van de school. Weer een andere gemeente stelt voor om radicalisering op te nemen als een (verplichte) verdieping van het schoolvak maatschappijleer op het vo of burgerschapsonderwijs op het mbo, dus iets op een nationaal-onderwijsinhoudelijk beleidsni-

veau. Ook ziet een gemeente mogelijkheden in een praktijkgerichtere aanpak van de zorgadvies-teams (ZATs): *'op deze manier kun je je vanuit de sociale zorg op de scholen richten in plaats van vanuit het beleid, en deze mensen worden bovendien beter getraind in het signaleren van radicalisering.*

De gemeenten noemen nog enkele mogelijke uitbreidingen van de training. Zo zou het mooi zijn als de trainingen worden aangeboden aan het hoger onderwijs, waar deze nu apart van de COA ondersteuning krijgt. Daar speelt radicalisering immers ook. Eén gemeente geeft aan aandacht voor ouderbetrokkenheid te missen in het trainingsaanbod van de COA. Een andere gemeente noemt in dit kader dat er meer aandacht zou mogen komen voor de opvoedkundige kant en de rol die de opvoeding (en dus ouders) spelen bij radicalisering.

Over hun eigen inzet geven de gemeenten aan te vinden dat de ondersteuning bij het uitvoeren van de COA soms wat mager is. Er is geen – duidelijke – eindevaluatie en ze hebben het idee dat ze zelf het wiel moeten uitvinden. Ook zou financiële ondersteuning voor de uren die nodig zijn voor het uitzetten van de COA erg welkom zijn.

De scholen

Scholen geven aan voornamelijk behoefte te hebben aan een traject ná de training. Dit kan bijvoorbeeld door het verstrekken van een PowerPoint of korte film, zodat zij achteraf kennis op kunnen halen en kunnen nabespreken wat de inhoud van de training voor de school betekent. Een school zou graag een nieuwsbrief over het thema ontvangen, zodat dit continu onder de aandacht blijft. In lijn hiermee geven alle scholen aan in de toekomst behoefte te hebben aan een herhalings- of een opfrustraining. De kennis van en aandacht voor en de alertheid op de problematiek zakt snel weg bij gebrek aan een direct confrontatie met radicalisering. Gezien het zeer kleine aantal casussen op de scholen is het goed voorstelbaar dat dit het vasthouden van de aandacht voor en kennis van radicalisering lastig maakt. Training in de toekomst is ook gewenst om nieuwe teamleden dezelfde kennis bij te brengen.

In lijn met de gemeenten geven veel scholen aan dat een bredere focus van de training gewenst is. Minder nadruk op radicalisering en polarisatie en meer (of óók) op andere gevoelige thema's zoals seksuele diversiteit. Ook geven enkele scholen aan dat een training met gesprekstechnieken door veel docenten gewenst is om te leren op een veilige en respectvolle manier de dialoog in de klas te kunnen voeren met leerlingen over gevoelige thema's. Evenals de gemeenten vinden de scholen het jammer dat de training een eenzijdige insteek heeft op radicalisering en uitsluitend gericht is op Islamitische radicalisering.

Ook in de borging speelt er bij de scholen nog een behoefte. Zo geven de door ons gesproken scholen meermaals aan dat het goed zou zijn als de COA (meer) aandacht besteedt aan de borging van kennis en aandacht voor radicalisering. Ook is het volgens de scholen goed als in de training gericht het veiligheidsplan aan bod komt, opdat het geleerde direct kan worden opgenomen in het veiligheidsprotocol. Dit zorgt voor een betere borging. Sowieso wordt gevraagd om meer nazorg van SSV, bijvoorbeeld in de vorm van een evaluatie, een aanvullende training, of lesmateriaal. Scholen zien soms nog handelingsverlegenheid onder de docenten. Het zou helpen als er tips of lesbrieven worden ontwikkeld met betrekking tot radicalisering en polarisatie

Tevens zouden scholen graag op de hoogte worden gebracht van het leerlingenaanbod dat parallel aan de COA/training wordt aangeboden. Daar lijken de scholen nu nauwelijks van op de hoogte te zijn. Verder geven scholen nog aan dat de communicatie over wat de training inhoudt en wat er mogelijk is aan aanvullende modules, beter kan.

In het bijzonder mbo-scholen geven aan meer aandacht te willen voor het versterken van het lokale netwerk. Dit kan volgens de scholen bijvoorbeeld door meer structureel contact, een lokaal platform (gemeente, SSV, scholen) en bijvoorbeeld tijdens de training ook iemand van de politie te laten aansluiten, zodat de lijntjes kort worden. In lijn hiermee geeft een mbo-school aan graag te zien dat in de keten onderling, dus tussen scholen, een betere informatievoorziening komt. Wanneer een leerling van school wisselt, dan is het de vraag of de nieuwe school van informatie wordt voorzien. Hierin kan mogelijk de gemeente een rol spelen, bijvoorbeeld via het Veiligheids-huis.

Voor de toekomst van de COA is het, naast alle behoeften die de door ons gesproken deelnemende scholen noemen, in onze ogen ook belangrijk om te wijzen op het relatief grote aantal scholen dat SSV zelf benadert met het verzoek om een training, maar die niet behoren tot één van de 18 gemeenten van de COA. Dit wijst erop dat ook buiten de 18 aangewezen gemeenten een behoefte bij scholen bestaat naar de training.

Tot slot nog een drietal opmerkingen van afzonderlijke scholen. Een school geeft aan het fijn te vinden als de trainer een dag zou meelopen tijdens de lessen. Leerkrachten kunnen dan directe handvatten in de klas krijgen en de bevestiging dat ze het goed aanpakken, waardoor zij zelfvertrouwen krijgen. Nu staat de training volgens deze school los van de lespraktijk. Een andere school benoemt dat het goed zou zijn om tijdens de training nog meer aandacht te besteden aan het lokale netwerk, door bijvoorbeeld ook iemand van de politie bij de training te laten aansluiten. Eén school adviseert om cijfermatig materiaal en informatie te overleggen, bijvoorbeeld over de mate waarin radicalisering in de gemeente voorkomt, want dat kan schoolbesturen eerder overtuigen van de urgentie van het probleem.

6 Conclusies en aanbevelingen

In de voorgaande hoofdstukken zijn de bevindingen van de evaluatie van de COA gepresenteerd. In dit afsluitende hoofdstuk formuleren we enkele conclusies en aanbevelingen. De conclusies zijn gebaseerd op de onderzoeksresultaten, waarbij we willen aantekenen dat deze resultaten geen gegarandeerd representatief beeld geven van de situatie in de gemeenten die we hebben gesproken. De aanbevelingen vloeien voort uit de onderzoeksbevindingen, maar komen voor rekening van de onderzoekers.

6.1 De conclusies

De conclusies bespreken we puntsgewijs aan de hand van de vijf onderzoeksvragen.

Onderzoeksvraag 1: Hoe pakt de samenwerking binnen het lokale netwerk uit?

- *Lokale aanpak*: de meeste door ons gesproken gemeenten zijn zich bewust van de radicaliseringsproblematiek binnen hun gemeentegrenzen. Ze vinden het hun rol om te zorgen voor de sociale veiligheid in hun gemeente, waar radicaliseringsbeleid onderdeel van is, en om de signalering van radicalisering te faciliteren. De meeste gemeenten zijn van mening dat de lokale aanpak van radicalisering ver is uitgekristalliseerd. Twee door ons gesproken gemeenten hebben – nog – geen expliciet centraal georganiseerd radicaliseringsbeleid en de lokale aanpak van radicalisering is tot nu toe versnipperd. Bij deze gemeenten staat de radicaliseringsproblematiek echter laag op de beleidsagenda, omdat er nauwelijks casussen zijn.
- *Positie scholen in de lokale aanpak*: de scholen lijken niet te worden betrokken bij het radicaliseringsbeleid en ook niet bij de casusbesprekingen. De gemeenten zien voor de scholen uitsluitend een rol bij de preventie van radicalisering, namelijk bij vroegtijdige signalering van radicaliserend gedrag en bij het wegnemen van voedingsbodems.
- *Positie COA in de lokale aanpak*: de gemeenten zien de COA niet als onderdeel van de lokale aanpak en de COA heeft ook niet geleid tot meer inzicht in of kennis over het lokale netwerk ten aanzien van de radicaliseringsproblematiek. Wel heeft de COA de gemeenten de mogelijkheid geboden om de rol van de scholen in de preventieve aanpak te vergroten en in een aantal gemeenten heeft de COA geleid tot meer samenwerking van de gemeenten met de scholen op het gebied van radicalisering.
- Er is weinig steun gevonden voor de (beleids)verwachting dat gemeenten weten welke scholen te maken hebben met de radicaliseringsproblematiek. De meeste gemeenten hebben alle scholen betrokken, zonder te kijken naar eventuele behoeften van scholen, of hebben pas contact gelegd met scholen naar aanleiding van de COA. Slechts enkele gemeenten hebben gericht gekozen voor bepaalde scholen, bijvoorbeeld doordat ze vanuit de casuïstiek wisten op welke scholen problemen waren.
- *Borging*: bij de meeste door ons gesproken gemeenten is de lokale aanpak van radicalisering geborgd door het beleggen van de verantwoordelijkheid bij een dossierhouder en door het opnemen van de radicaliseringsaanpak in de gemeentelijke structuren. Het is echter de vraag in hoeverre het radicaliseringsbeleid in stand blijft als de versterkingsgelden ophouden. Van

enige borging van de COA is verder geen sprake. De meeste gemeenten zien de COA uitsluitend als een training die aan de scholen wordt aangeboden, waarbij het aan de scholen is om te besluiten of dit voorziet in hun behoeften en wat ze er vervolgens mee doen.

Onderzoeksvraag 2: In welke mate zijn onderwijsinstellingen zich bewust van hun rol in de (lokale) radicaliseringsproblematiek?

- *Rol scholen bij sociale veiligheid*: scholen zijn zich bewust van hun rol in het bieden van sociale veiligheid. Sociale veiligheid is echter een breed begrip met een palet aan verschillende aspecten, zoals criminaliteit, (cyber)pesten, en loverboys. Daar komt bij dat scholen met de meeste zorgvraagstukken vaker te maken hebben dan met de radicaliseringsproblematiek, gerekend in aantallen leerlingen die met de problematiek in aanraking komen.
- *Urgentiebesef*: scholen en docenten zien zeker een rol voor zichzelf als het gaat om de preventie en signalering van radicalisering, maar er is meestal pas ruimte voor aandacht voor deze problematiek als daadwerkelijk sprake is (geweest) van een incident op de school. Schoolbesturen lijken de urgentie iets minder te voelen dan docenten en andere uitvoerenden in de scholen. De COA heeft overigens zeker positief bijgedragen aan de bewustwording van onderwijsprofessionals van de lokale radicaliseringsproblematiek.
- *Beperkt animo bij scholen*: naast een gebrek aan urgentiebesef is ook sprake van een beperkt animo bij scholen voor de COA, omdat scholen niet met deze problematiek geassocieerd willen worden. Dit speelt vaak in krimpregio's waar elke nieuwe aanmelding van een leerling telt.
- *Lokale sociale kaart*: de mate waarin scholen bekend zijn met de lokale sociale kaart verschilt sterk. In de meeste gemeenten weten de scholen bij wie ze moeten zijn in geval van een melding en heeft de COA ertoe bijgedragen dat de structuren nog duidelijker en bekender zijn geworden. Bij andere scholen was de COA de eerste aanraking met de meldingsstructuur binnen de gemeente. Mbo-instellingen lijken vaker gericht op het brede lokale netwerk en het samenwerken met dit netwerk dan po- en vo-scholen. Dit heeft waarschijnlijk grotendeels te maken met de schaalgrootte van de mbo-school.
- *Borging*: vooralsnog lijkt weinig sprake van borging en uitrol van de dankzij de training verkregen kennis binnen de scholen. De aandacht voor radicalisering lijkt op de meeste scholen niet structureel te zijn belegd, ook niet binnen het curriculum, en is vaak afhankelijk van de actualiteit en de docent. De ervaringen met de training worden niet doorgegeven richting andere medewerkers van de school. De opgedane kennis lijkt juist snel naar de achtergrond te verdwijnen en weg te zakken, doordat het zo weinig voorkomt dat leerlingen potentieel radicaliserend gedrag vertonen. Slechts een enkele door ons gesproken school heeft aandacht voor radicalisering opgenomen in het schoolveiligheidsplan.

Onderzoeksvraag 3: In welke mate ondersteunt de COA onderwijsinstellingen bij het signaleren, duiden en omgaan met extremisme en radicalisering op scholen?

- *Maatwerk training*: scholen hebben over het algemeen het intakegesprek en de training als erg prettig ervaren. Ze waarderen de mogelijkheid om de training volledig op hun eigen wensen en behoeftes af te stemmen. Daar waar een startbijeenkomst in het mbo is georganiseerd, laten de ervaringen zien dat dit zeker zinvol is om het bewustzijn – en daarmee de deelnamebereidheid – te vergroten.
- *Ondersteuningsbehoefte*: de training voorziet bij de door ons gesproken scholen zeker in een behoefte. De meeste scholen hadden behoefte aan (meer) kennis en inzicht in de problematiek en om meer te weten te komen over hoe het onderwerp in de klas aan te gaan en hoe

een gesprek te voeren met een individuele leerling die zorgwekkend gedrag vertoont. Omtrent het gesprek in de klas was dit niet per definitie gericht op radicalisering, maar soms ook op polariserende onderwerpen in het algemeen (zoals seksualiteit). Ook was er behoefte aan concrete voorbeelden over hoe te handelen in lastige situaties.

- *Inhoud training signaleren en duiden*: De training lijkt over het algemeen goed te voldoen in de behoefte om te leren signaleren en duiden van (potentieel) radicaliserend gedrag. Zo voelen de deelnemers zich beter in staat om signalen te herkennen. Men is erg te spreken over het krijgen van inzicht in de verschillende fasen van radicalisering, wat heeft geleid tot het bewustzijn dat signalen van radicalisering al in een vroege fase herkenbaar zijn en er dan gehandeld kan worden. Scholen geven aan beter te weten waar ze hun melding moeten neerleggen intern en extern. Ook is er meer overleg binnen het team wanneer er een vermoeden bestaat van (beginnend) radicaliserend gedrag. In sommige gevallen heeft de training geleid tot het doen van een melding (terecht, bleek achteraf) en soms leidde de training juist tot het besef dat vertoond gedrag van bepaalde leerlingen minder zorgwekkend was dan gedacht.
- *Inhoud training handelingsperspectief*: het signaleren en duiden lijken beter bereikt te zijn dan het 'omgaan met'. Er is nog een handelingsverlegenheid wanneer zich een situatie in de klas voordoet, alhoewel docenten zich door de training wel beter in staat voelen om open en onbevooroordeeld het gesprek aan te gaan met leerlingen. Bij veel scholen is er nog behoefte aan concrete tools en tips over hoe concreet te handelen en blijft er nog een ondersteuningsbehoefte bestaan als het gaat om het gesprek aangaan met een individuele leerling. Ook vinden scholen het lastig om de training te vertalen naar het weerbaar maken van jongeren.
- *Aandacht in het curriculum*: Bij geen enkele door ons gesproken school is aandacht voor radicalisering structureel onderdeel van het curriculum, hooguit als de actualiteit daarom vraagt.
- *Leerlingenaanbod*: enkele initiatieven op het gebied van aandacht voor radicalisering bij leerlingen zijn deels onderdeel gemaakt van de COA en lopen deels ook naast de COA. Scholen (alook gemeenten) zijn slecht op de hoogte van het bestaan van deze initiatieven, helemaal dat ze onderdeel zijn van de COA.

Onderzoeksvraag 4: In hoeverre is de COA voor verbetering vatbaar?

- *Vervolgtraining*: uit de gesprekken maken we op dat de meeste scholen behoefte hebben aan een opfriscursus. Het aantal (potentieel) radicaliserende leerlingen is klein, waardoor scholen hier weinig mee in aanraking komen en de kennis en aandacht snel wegzakken.
- *Verbreiding training*: zowel scholen als gemeenten geven aan dat verbreiding van de inhoud van de training wenselijk is, in twee opzichten. Ten eerste vindt men de training nu teveel gericht op één kant van de polarisatie en blijft de andere kant onderbelicht. Ten tweede, en dit is het belangrijkste, is een verbreiding richting andere sociale veiligheidsonderwerpen gewenst. Dit laatste kan ook een positief effect hebben op de deelnamebereidheid van scholen.
- *Koppeling met leerlingenaanbod*: ook het leerlingenaanbod dat onderdeel is van de COA is los zand. Het is bij geen van de door ons gesproken gemeenten en scholen bekend dat dit leerlingenaanbod onderdeel is van de COA. In de training wordt het leerlingenaanbod ook niet gekoppeld aan de inhoud van de training. De meerwaarde van het leerlingenaanbod voor de training is bijgevolg onduidelijk en zou kunnen verbeteren door het verband met de training te versterken of te benadrukken.
- *Borging*: er lijkt vaak geen sprake te zijn van borging. In dit kader is vaak genoemd dat er aandacht voor radicalisering zou moeten zijn in het veiligheidsplan van scholen. Ook voor de training zelf lijkt te gelden dat het voor de scholen los staat van een bredere context. Het wordt wel gewaardeerd wanneer hiervoor meer aandacht komt.

- Specifiek voor de gemeenten geldt dat zij worstelen met hun positie richting de scholen en hun handelingsmogelijkheden daarbij. In hun ervaring kunnen ze weinig invloed uitoefenen op de scholen en dat maakt het lastig om de scholen mee te nemen in de preventieve aanpak van radicalisering. Het kan helpen om de gemeenten daarin meer handvatten te geven.

Vraag 5: In welke mate draagt de huidige opzet van de COA bij aan de doelstelling van het Actieprogramma Aanpak Jihadisme?

Radicalisme is een maatschappelijk vraagstuk. Het Actieprogramma Aanpak Jihadisme beoogt een integrale aanpak van radicalisme, waarbij iedere partij die kan bijdragen aan het tegengaan van radicalisme, ook daadwerkelijk een rol gaat spelen. Dit geldt ook voor het onderwijsveld. Het Actieprogramma is een zeer omvangrijk programma, wat het moeilijk maakt om de toegevoegde waarde van de COA voor het Actieprogramma als geheel te benoemen. Desalniettemin kunnen we op basis van de bevindingen vaststellen dat de COA heeft bijgedragen aan de bewustwording bij scholen als het gaat om hun rol en mogelijkheden in de radicaliseringsproblematiek en bij de gemeenten als het gaat om de rol, die zij scholen kunnen geven in de radicaliseringsproblematiek.

De training heeft tevens bijgedragen aan de mate waarin scholen en onderwijsprofessionals handelingsperspectief hebben gekregen bij het signaleren van en omgaan met (potentiële) radicalisering. Het gebrek aan potentiële casussen maakt overigens wel dat de beklijving van deze kennis en alertheid misschien gering is. Gezien de moeite die de gemeenten hebben gehad met het bereiken van de scholen, en de in hun optiek geringe belangstelling van scholen, is het ook de vraag hoe effectief de huidige aanpak van de COA is in het bewust maken van het *hele* onderwijsveld van de radicaliseringsproblematiek en de rol die zij daarin kunnen spelen.

6.2 De aanbevelingen

Verduurzaming samenwerking gemeenten en scholen

De bevindingen laten zien dat bijna alle door ons gesproken gemeenten de scholen in de radicaliseringsproblematiek betrekken bij de preventieve kant, namelijk de vroegtijdige signalering van (mogelijke) radicalisering en het wegnemen van voedingsbodems. De gemeenten hebben hierbij niet alle scholen binnen de gemeente bereikt. Bij de toekomstige uitvoering van de COA is het wellicht wenselijk om de pijlen te richten op vergroting van de betrokkenheid van het onderwijsveld in de radicaliseringsproblematiek op twee niveaus, namelijk uitbreiding van de rol en uitbreiding van de deelname.

Eerst over de rol van scholen. De huidige rol van scholen speelt zich dus af voorin het proces van radicalisering, maar wellicht valt ook te denken aan een repressieve rol voor scholen, bijvoorbeeld als iemand geradicaliseerd is of terugkeert uit bepaalde probleemgebieden. Een goed voorbeeld hierin is het voornemen van één door ons gesproken gemeente om het onderwijsveld te gaan betrekken bij een klankbordgroep voor signalering radicalisering, waarin naast de gemeente onder andere de politie, jongerenwerk, het moskeebestuur, en een Marokkaanse jongerenvereniging plaats hebben.

Dan over de deelname. In principe is het wenselijk dat alle scholen in een prioritaire gemeente, ook scholen waar (nog) geen incident is geweest, betrokken zijn bij de radicaliseringsproblematiek. Zeker gezien het feit dat gemeenten voor de scholen juist in de *preventieve* kant een rol zien. Wellicht kan de intensiteit van deze betrokkenheid wel per school verschillen. Het is raadzaam om voor de toekomstige uitvoering van de COA actiever te onderzoeken wat niet-geïnteresseerde scholen wel zou kunnen bewegen tot participatie in de radicaliseringsproblematiek.

Uit de gesprekken maken we bovendien op dat scholen en gemeenten nog te vaak niet goed op de hoogte zijn van wat er op het gebied van radicalisering en polarisatie bij elkaar speelt. Ook hierbij is een goed voorbeeld te geven. Zo is bij enkele scholen voorafgaand aan de training een bijeenkomst georganiseerd omtrent de thematiek, waarbij ook een afvaardiging van de gemeente aanwezig was. Dit heeft geholpen om aan beide kanten het inzicht in wat er speelt te vergroten.

Maak de COA onderdeel van een meer geïntegreerd aanbod

Plaatsing van de training in de bredere context van het sociale veiligheidsbeleid kan de toegevoegde waarde van de training voor scholen vergroten. Het zou goed zijn om het thema van de training breder te trekken naar polarisatie, waarbij ook aandacht wordt besteed aan andere vraagstukken die onderdeel zijn van het veiligheidsbeleid. Het veiligheidsbeleid op scholen omvat, zoals eerder gezegd, een groot aantal thema's die elk vaak meer leerlingen betreffen dan het thema radicalisering. Het aanbod aan trainingen, lesmateriaal, et cetera, voor scholen op het gebied van het veiligheidsbeleid is al zeer divers en kent weinig samenhang. De training van de COA komt daar bovenop en is bovendien gericht op een specifiek thema (in de optiek van scholen zeer klein in relatie tot andere problematiek) en op een zeer selectieve doelgroep (docenten en andere onderwijsprofessionals; wederom in de optiek van de scholen). Daarbij is het wel belangrijk om ervoor te waken dat het thema radicalisering niet ondersneeuwt. De problematiek is wellicht klein in aantallen casussen, maar kan een grote maatschappelijke impact hebben.

Naast de training heeft de COA in het aanbod ook enkele bestaande initiatieven voor leerlingen op het gebied van radicalisering geïntegreerd. Bij de door ons gesproken gemeenten is niet duidelijk dat sprake is van een link tussen dit aanbod en de COA, terwijl zij bijvoorbeeld Jihad de voorstelling wel aanbevelen richting scholen. Ook de gesproken scholen zijn onbekend met het leerlingenaanbod dat onderdeel is van de COA, maar uit de gesprekken blijkt wel dat er interesse is. Het is raadzaam om ook dit leerlingenaanbod explicieter in de context van de COA te plaatsen. Ook dit zou een verbreding van de COA betekenen en waarschijnlijk een positief effect hebben op de toegevoegde waarde van de COA voor de scholen.

In lijn met de gedachte om de COA in een bredere context te plaatsen, is een resultaat van een recente verkenning van Azough (2017) interessant. Deze verkenning laat namelijk zien dat het louter trainen van onderwijsprofessionals niet voldoende is, maar dat het nodig is om aandacht te genereren in het team en het management. In de verkenning wordt gesproken van professionele eenzaamheid. Ook voor de training van de COA geldt dat deze vaak op zichzelf staat en per school vaak enkele docenten meedoen. Voor het beter beklijven en verduurzamen van de aandacht voor en kennis van radicalisering in de scholen kan het helpen om de training juist breder te trekken.

Tot slot hebben we van gemeenten begrepen dat ESS trainingen aanbiedt voor professionals zoals jeugdwerkers, gemeenteambtenaren en politie, in het omgaan met radicalisering. Het is

raadzaam om in ieder geval richting de gemeenten de COA ook in deze context te plaatsen. Wellicht heeft dit een positief effect op de mate waarin gemeenten kansen zien om het onderwijsveld bij de radicaliseringsproblematiek te betrekken.

Herhaling

Er is een grote behoefte aan het herhalen van de stof die tijdens de training behandeld wordt. Hierbij valt te denken aan een periodieke herhaaltraining, een nieuwsbrief of lesbrieven. Het blijkt dat deelnemers na de training erg enthousiast zijn over hetgeen ze geleerd hebben, maar dat de opgedane kennis ook snel weer wegzakt. Dit komt onder andere doordat de problematiek niet dagelijks voorkomt. Mogelijk kunnen vervolgtrainingen worden gegeven waarbij nog meer wordt ingegaan op het handelen tegen en weerbaar maken voor radicalisering.

Borging integreren in de training

Het is belangrijk om in de training – ook – meer aandacht te besteden aan hoe scholen het geleerde kunnen borgen. Bij enkele scholen is tijdens de training aandacht besteed aan het opnemen van een stappenplan in het veiligheidsplan. Het zou een goed idee zijn om dit structureel te doen. Tevens zouden er factsheets kunnen worden verstrekt waarin de vijf stappen van radicalisering zijn opgenomen. Leerkrachten en docenten hebben er behoefte aan dat de informatie snel en laagdrempelig voorhanden is.

Financiële middelen

Bijna alle scholen geven aan de training te hebben gevolgd, omdat deze gratis is. Ondanks dat de scholen erg enthousiast zijn over de training, betwijfelen ze of ze dit in de toekomst weer zullen doen als ze de training zelf zouden moeten financieren. De problematiek blijkt niet urgent genoeg te zijn om hier voorrang aan te geven. Het is dus aan te bevelen om het aanbod van de COA kosteloos te (blijven) aanbieden aan de scholen.

Ook voor gemeenten geldt dat de financiële kant van de COA een aandachtspunt is. Het onder de aandacht brengen van de COA bij de scholen kwam voor rekening van de gemeente zelf. Ondersteuning (al dan niet financieel) van gemeenten op dit vlak heeft naar verwachting een positief effect op de slagkracht van gemeenten richting scholen, bijvoorbeeld door de mogelijkheid om meer tijd te investeren en meer kennis op te bouwen.

Literatuur

- Azough, N. (2017). *Weerbare jongeren, weerbare professionals*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Codename Future. (2016). *Projectverslag Radicaal ideaal*.
- De Wolf, A., and Doosje, B. (2010) *Aanpak van radicalisme. Een psychologische analyse*. Amsterdam, SWP.
- Feddes, A., Nickolson, L. & Doosje, B. (2016). Triggerfactoren in het radicaliseringsproces. *Justitiële verkenningen*, 42, 2, 22-48.
- Gielen, A.J. (2010) *The Battle of Osdorp. Een evaluatie van masterclasses discussiëren op scholen in Amsterdam-Osdorp*. Almere: A.G. Advies.
- Gielen, A. & Van Wonderen, R. (2013). Antiradicaliseringsbeleid: de dingen goed doen of de goede dingen doen? In: *Frank Bovenkerk, Dianne van Hemert & Hani Quint (Eds.)* Thema-nummer 'Interventies voor deradicalisering: evaluaties en ethische aspecten' Tijdschrift voor Veiligheid, 12, 4. Pp. 56-69.
- Lub, V., N., de Groot & J. Schaafsma (2011) *Polarisatie radicalisering. De onderbouwing in sociale interventies getoetst*. Utrecht: Movisie.
- Moghaddam, F. (2005) The Staircase to Terrorism; A Psychological Exploration *American Psychologist* 60;2; 161-9.
- Ozdemir, S. (2016). *30 roadshows, 14 scholen, 1895 leerlingen, 37 blogs, 22 topjournalisten, 4 politici, 9 gemeenten*. Rotterdam: SEN Productions.
- Prins, J., Swinkels, J., Schaank, P., & Elberdai, K. (2017). *Evaluatie Jihad, de voorstelling*.
- Rabasa, A., Pettyjohn, S.L., Ghez, J.J., & Boucek, C. (2010). *Deradicalizing Islamist extremists*. RAND Corporation: national security research division.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror networks in the twenty-first century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. ISBN 978-0-8122-4065-8.
- Van den Bor, G. C. (2017). *Beleid vanuit de plenaire zaal in het klaslokaal. De docent ingezet in het tegengaan van radicalisering* (master thesis).
- Van Grinsven, V., Woud, L. van der., & Elphick, E. (2017). *Integratie op school. Meningen, observaties en ideeën vanuit het onderwijs zelf*. Utrecht: DUO Onderwijsonderzoek.
- Veldhuis, T. & Staun, J. (2009). *Islamist radicalization: A root cause model*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael. ISBN 978-90-5031-146-5.
- Young, H.F., Holsappel, J, Zwenk, F. & Rooze, M. (2013). *Review van het Wetenschappelijk Onderzoek naar Radicalisering; en Wat dit Betekent voor TERRA*. Terra: Terrorism and Radicalization. European Network based prevention and learning program.

Bijlage 1 Onderzoeksvragen

De centrale onderzoeksvraag luidt:

In welke mate heeft de Complementaire Onderwijs Aanpak bijgedragen aan (1) het beter toerusten van scholen op het terrein van het herkennen, handelen en weerbaar maken tegen radicalisering, (2) het vergroten van de bewustwording bij scholen van hun rol in de aanpak van radicalisering, en (3) het versterken van de samenwerking in de lokale aanpak (gemeenten, scholen, andere stakeholders), en (4) in welke mate is de aanpak voor verbetering vatbaar?

Hoofdvraag 1: In welke mate ondersteunt de COA onderwijsinstellingen bij het signaleren, duiden en omgaan met extremisme en radicalisering op scholen?

- a. Voorziet de COA scholen (besturen/schoolleiding, vertrouwenspersonen, ondersteunend personeel, schoolloopbaanbegeleiders, docenten) van (extra) kennis ten aanzien van het herkennen van signalen van radicalisering?
- b. Bieden de training en de ondersteuning vanuit de COA scholen (besturen/schoolleiding, vertrouwenspersonen, docenten) een handelingsperspectief in geval van zorgwekkend radicaliserend gedrag van een leerling/student?
- c. In welke mate voorziet de training en de ondersteuning vanuit de COA in een behoefte bij onderwijsinstellingen (bestuur, beleid, docent, leerling/student)?
- d. Wat zijn de ervaringen met de basismodule en – in het mbo – met de verdiepende module?
- e. Wat zijn de ervaringen met de startbijeenkomst in het mbo en in welke mate/in hoeverre draagt deze bijeenkomst bij aan het *bewust* onbekwaam maken van docenten?
- f. Wat is het lesaanbod van scholen voor leerlingen op het gebied van radicalisering? Maken scholen (daarnaast) gebruik van het leerlingenaanbod van de COA en zo ja, wat zijn de ervaringen? Zo nee, waarom niet? In hoeverre versterken het leerlingenaanbod en de trainingen elkaar?

Hoofdvraag 2: In welke mate zijn onderwijsinstellingen zich bewust van hun rol in de (lokale) radicaliseringsproblematiek?

- a. Is er bij scholen sprake van een bewustzijn van hun – maatschappelijke – rol in het bieden van sociale veiligheid (is radicalisering een expliciet onderdeel van het sociale veiligheidsplan), en hoe handelen ze daarnaar? In welke mate heeft de COA hieraan bijgedragen? Wordt de verbinding gelegd tussen een veilig schoolklimaat in het algemeen en het handelingsperspectief voor docenten in de preventie van radicalisering in het bijzonder?
- b. Zijn scholen bekend met de lokale sociale kaart waar zij deel vanuit maken: met wie kan of moet een school samenwerken als het gaat om de sociale veiligheid en de zorg voor leerlingen (zoals met gemeente, politie, justitie/OM, jeugdzorg)? Heeft de COA bijgedragen aan meer inzicht in deze lokale sociale kaart en de rol van de school hierin?
- c. Is sprake van verduurzaming (borging) en uitrol van de dankzij de COA verkregen kennis binnen de school?

Hoofdvraag 3: Hoe pakt de samenwerking binnen het lokale netwerk (gemeenten) uit?

- a. Zijn gemeenten zich bewust van de radicaliseringsproblematiek (in hun gemeente), hun eigen rol hierin, en hoe is het bij de problematiek betrokken lokale netwerk vormgegeven?
- b. Hoe ziet de huidige werkwijze gericht op de COA binnen de gemeente eruit: interne samenwerking tussen de afdelingen; externe samenwerking tussen gemeente en scholen; externe samenwerking met lokale stakeholders (wijkteams jeugd, wijkagent, politie, veiligheidshuizen)?
- c. In hoeverre zijn scholen betrokken bij het ontwikkelen van beleid of werken/kijken ze mee in de lokale aanpak van radicalisering?
- d. Wat is de invloed van de COA op de lokale aanpak?
- e. Heeft de COA geleid tot meer inzicht bij de gemeente in de lokale aanpak en probleemeigenaarschap op lokaal niveau?
- f. In hoeverre is deze lokale aanpak in de praktijk geborgd?

Vraag 4:

In hoeverre is de aanpak voor verbetering vatbaar?

Vraag 5:

De COA maakt onderdeel uit van het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme. In welke mate draagt de huidige opzet van de COA bij aan de doelstelling van het Actieprogramma Aanpak Jihadisme?

Bijlage 2 Uitrol COA van gemeenten naar scholen

In deze bijlage vindt u een korte beschrijving van de uitrol van de COA door de gemeenten richting de scholen. Dit is een aanvulling op paragraaf 2.3.

Eén gemeente heeft een werkgroep in het leven geroepen met ambtenaren van de afdelingen Onderwijs en Veiligheid en met SSV en ESS om een werkplan op te stellen voor het uitrollen van de training richting de scholen. Deze gemeente was overigens al in een vroeg stadium betrokken en dat heeft hoogst waarschijnlijk bijgedragen aan deze opzet. Bovendien heeft dit ertoe geleid dat in eerste instantie alleen vo- en mbo-scholen zijn benaderd. De benadering van po-scholen vindt nu plaats.

Binnen deze gemeente zijn alle scholen benaderd met een brief aan de directeuren van de onderwijslocaties, gevolgd door telefonisch contact. Bovendien is een voorlichtingsbijeenkomst georganiseerd. Hierbij werd aangegeven dat de school vrij is om te kiezen voor een docentent training gericht op het herkennen van radicalisering of een training die docenten in staat stelt moeilijke onderwerpen bespreekbaar te maken in de klas, of Jihad de voorstelling voor leerlingen. Vanwege de geringe animo van de scholen is vervolgens besloten om niet de onderwijslocaties, maar de overkoepelende schoolbesturen te benaderen en zijn met alle schoolbesturen binnen de gemeente face-to-face gesprekken gevoerd. Deze intensieve benadering van overkoepelende schoolbesturen heeft echter ook tot weinig geleid, wellicht doordat deze grote besturen te ver weg staan van de praktijk van de scholen op zo'n specifiek gebied als radicalisering, en daardoor de urgentie niet zien.

Een andere gemeente heeft de training geïntroduceerd tijdens het regulier interbestuurlijk overleg dat tussen de scholen en de gemeente plaatsvindt. In het interbestuurlijk overleg is duidelijk gemaakt dat de scholen gebruik kunnen maken van de verschillende modules van de training. De kwestie is aangekaart via het schoolmanagement, want dat is verantwoordelijk voor de organisatie en de inhoud van het onderwijs. Toen het onderwerp aan bod kwam tijdens het interbestuurlijk overleg viel echter direct op dat veel scholen niet happig zijn. De gemeente denkt achteraf dat het misschien beter was geweest om het contact meer bottom-up de scholen te laten binnenkomen. Het onderwerp is overigens wel vier keer aan bod gekomen tijdens het interbestuurlijk overleg. Tevens heeft een speciaal overleg plaats gevonden tussen de schoolbesturen en de wethouder Onderwijs over radicalisering en de training, en toen de animo laag bleef, is een brief met een meer assertieve toon richting de schoolbesturen gestuurd.

Een derde gemeente heeft deels de onderwijsinstellingen benaderd via het bestuurlijk overleg en deels (want niet alle scholen nemen deel aan dit overleg) via het eigen contact van de portefeuillehouder radicalisering van de gemeente. Alle onderwijsinstellingen binnen de gemeente zijn op deze manier benaderd over de training. De scholen zijn op de hoogte gebracht van de training en waar de gemeente mee bezig was, en de besturen is verzocht een signaal te geven als er vragen waren. Deze gemeente heeft het verder geheel aan de scholen overgelaten of ze interesse hadden in de training of niet en heeft in het geval van interesse de school met SSV in contact gebracht.

In de vierde gemeente is samen met SSV een voorlichtingsbijeenkomst georganiseerd voor po-scholen met veel allochtone leerlingen. Dit liep goed. In het vo heeft vooraf een selectie plaatsgevonden van scholen met schoolmaatschappelijk werkers die een actieve rol hadden. Deze

schoolmaatschappelijk werkers zijn uitgenodigd voor een bewustmakingsbijeenkomst en zij hebben vervolgens zelf hun directie benaderd over de training. Op deze manier is de gemeente langzaam maar zeker begonnen met het bezoeken van scholen en het contact leggen met directies. In eerste instantie gebeurden deze schoolbezoeken per schoollocatie samen met SSV maar dit bleek te arbeidsintensief. Om deze reden heeft de gemeente zich vervolgens gericht op de schoolbesturen. Ook de wethouder heeft de schoolbesturen aangesproken. Het kost deze gemeente veel moeite om de onderwijsinstellingen te bereiken en bovendien kost het, zoals in de meeste gemeenten, veel moeite om de scholen te bewegen tot deelname.

De vijfde gemeente heeft ook besloten om alleen de vo-scholen te benaderen, in eerste instantie alleen de vo-scholen waar een paar casussen speelden. Daarnaast heeft de gemeente samen met SSV een inspiratieavond voor vo-scholen georganiseerd. De scholen hebben tijdens deze bijeenkomst handvatten gekregen om zelf met het onderwerp ouderbetrokkenheid aan de slag te gaan en de training is onder de aandacht gebracht. Sinds die tijd heeft de gemeente over dit onderwerp de scholen niet meer actief benaderd. Met de po-scholen moet nog een gesprek plaatsvinden.

In de zesde gemeente hadden ze besloten om alle scholen te benaderen, omdat er niet zoveel vo- en mbo-scholen binnen de gemeente zijn. De gemeente heeft de scholen laten kiezen tussen de training van SSV en een maatwerk training van de gemeente. Verder is iemand van SSV langs geweest om te bespreken op welke wijze basisscholen bij dit onderwerp betrokken kunnen worden. Er is toen gesproken over het organiseren van een bijeenkomst om hierover te informeren, maar omdat de po-scholen aangaven geen interesse te hebben, is de bijeenkomst niet doorgegaan.

De zevende gemeente had al aandachtsfunctionarissen binnen vo-scholen getraind voor het opvangen van signalen van mogelijke radicalisering. Via deze ingangen heeft de gemeente de vraag bij de scholen zelf neergelegd over of het nodig is om docenten extra te trainen en om informatie te geven. Deze vraag is eerst gesteld aan de schoolbesturen, die het over het algemeen een heel zinvol programma vonden. Als tweede stap zijn de directeuren betrokken en de aandachtsfunctionarissen en heeft SSV op elke school een intakegesprek gevoerd. De COA is nog niet uitgerold bij po-scholen. Voor twee po-scholen is een specifiek programma gemaakt, los van de COA, omdat deze scholen in aandachtwijken stonden en daar radicalisering al een thema was.

Eén gemeente heeft geen interesse in de COA. Deze gemeente heeft een lokaal preventieprogramma waarmee, volgens de gemeente, al voorzien wordt in de behoeften van de scholen met een urgentiebesef aangaande de radicaliseringsproblematiek. Het programma bestaat uit verschillende projecten die zich richten op zowel leerlingen als leraren, met onderwerpen zoals vrijheid, identiteit, polarisatie en multiculturaliteit. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om intensief overleg met de scholen over de rol van het (burgerschaps)onderwijs in het versterken van de weerbaarheid van jongeren en over het bieden van de mogelijkheid aan scholen om gastdocenten in te huren. Deze gastdocenten kunnen docenten handvatten geven om het moeilijke gesprek met leerlingen aan te gaan en ze kunnen trainingen geven aan docenten om hun vaardigheden en zelfverzekerdheid hierin te vergroten. Het is niet bekend of het herkennen van signalen van radicalisering ook onderdeel is van het aanbod aan scholen.

